

SOCIALE KONSEKVENSER I VVM

Hvor findes viden om sociale konsekvenser?

Lisbeth Møller Roesen & Sabrina Basballe Jensen

Projekttitel

Sociale konsekvenser i VVM

- Hvor findes viden om sociale konsekvenser?

Tema

Master's Thesis

Projektperiode

Forårssemester 2017 (speciale)

Deltagere

Lisbeth Møller Roesen

Sabrina Basballe Jensen

Vejleder

Ivar Lyhne

Sideantal

78 med bilag

Bilagsantal og -art

3, hvor to er link

Afsluttet

2. juni 2017

Synopsis

Specieafhandlingen omhandler sociale konsekvenser i VVM, og hvordan sociale konsekvenser i højere grad kan vurderes ved at inddrage yderligere viden om sociale konsekvenser fra forskellige interesser.

Problemformuleringen udspringer fra en igangværende forskningsundersøgelse af sociale konsekvenser i VVM og af den reviderede lovgivning, som trådte i kraft maj 2017, hvor miljøbegrebet er opdateret til blandt andet at indeholde et sundhedsperspektiv. Det diskuteres, hvorvidt VVM fremover skal vurdere sociale konsekvenser ud over de miljøafledte sociale effekter, som har været hovedfokus indtil lovændringen. Uanset, så stiller lovgivningen minimumskrav, hvorfor det er muligt at vurdere ud over det, som er angivet i lovgivningen. Der er flere fordele ved at inddrage sociale konsekvenser i højere grad, eksempelvis kan det forbedre projekterne og den miljømæssige vurdering samt varetage berørte borgeres bekymringer.

En udfordring ved at vurdere sociale konsekvenser i højere grad er, at definitionen af sociale konsekvenser er uklar for mange, og hvem er det, som har viden omkring de sociale aspekter? Indeværende afhandling sætter fokus på definitionen, og hvor viden kan findes.

FORORD

Denne specialeafhandling er udarbejdet i perioden 1. februar 2017 – 2. juni 2017 på 4. semester af kandidatuddannelsen *Environmental Management & Sustainability Science* ved Aalborg Universitet.

Semesterprojektets målgruppe er, foruden vejleder og censor i forbindelse med eksamen, myndigheder og virksomheder, som udarbejder miljøkonsekvensvurderinger. Idet formålet med projektet er at sætte fokus på inddragelse af viden om sociale konsekvenser i VVM, og hvem som har denne viden.

Referencerne i afhandlingen er udarbejdet efter Harvard metoden, hvor forfatterens efternavn og udgivelses år er skrevet direkte efter det brugte information, eksempelvis (Pedersen, 2017). Hvis der ikke er angivet nogen udgivelsesdato for referencen benyttes udateret, u.d., i stedet for årstal, eksempelvis (Johansen, u.d.). Hvis der er flere referencer med samme forfatter og udgivelsesår benyttes bogstaver kronologisk efter årstal eksempelvis (Hansen, 2017, a) og (Hansen, 2017, b). Hvis referencen er placeret efter punktum gælder den for hele afsnittet op til tidligere reference eller linje-/afsnitsskift. Hvis referencen er placeret før punktum, gælder den kun for en pågældende sætning. Citater er angivet med kursiv med citationstegn med kildeangivelse efterfølgende. I bibliografien kan yderligere informationer omkring referencerne ses.

Afslutningsvis retter vi tak til Rambøll og Aalborg Kommune for samarbejdet. Ligeledes takker vi dem, som har deltaget i møder og interviews. Vi ønsker at rette en særlig tak til projektchef Benn Erik Grav fra Rambøll, som har hjulpet med at arrangere møder og skabe kontakt til forskellige potentielle interviewpersoner.

Til sidst ønsker vi at takke vores projektvejleder Ivar Lyhne for en god og konstruktiv vejledning.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1 Abstract	1
2 Problemfelt	3
2.1 Miljø og sociale konsekvenser hænger sammen	4
2.2 Viden om sociale konsekvenser	6
3 Problemformulering	8
3.1 Afgrænsning	10
4 Videnskabsteoretisk og teoretisk ramme	12
4.1 Kritisk realisme	13
4.2 Institutionel teori	14
4.3 Policy Transfer	16
4.4 Videns teori	18
5 Forskningsdesign, metodevalg og empiriske data	21
5.1 Forskningsdesign	22
5.2 Samarbejde med virksomheder	23
5.3 Litteraturstudie	23
5.4 Interviews og aktionsforskning	25
6 Hvad er sociale konsekvenser	28
6.1 Den nuværende danske VVM praksis	29
6.2 Forståelser af sociale konsekvenser	32
6.3 Samlet forståelse af sociale konsekvenser	43
7 Hvor findes viden om sociale konsekvenser	48
7.1 Viden om sociale konsekvenser fordelt på kategorier	49
7.2 anbefalinger til fremskaffelse af viden	63
8 Konklusion	67
9 Referencer	70

BILAGSOVERSIGT

Bilag 1 Interviewguide	76
Bilag 2 Referater af interviews	77
Bilag 3 E-mailkorrespondancer	78

1 ABSTRACT

This master's thesis has been prepared at the spring semester 2017 of the program Environmental Management & Sustainability Science at Aalborg University. The topic of the thesis is social impacts in environmental impact assessment in connection to Danish EIA-practice.

Through time, there has been a discussion about the quality of environmental impact assessment and if the assessment of the environment is holistic. In relation to this, the concept of environment is updated in the revised EIA-legislation. It is discussed whether the legislation demands a more comprehensive assessment of the social impacts or EIA still need to focus only on social impacts derived from environmental impacts. However, it is worth to remember that the legislation only sets the minimums requirements, why it is possible to do more.

Environment and social aspects are closely interlinked, which is why an integrated assessment is relevant to consider. As an example, a social perspective can improve the environmental work and the goal of sustainability. Moreover, assessing both environmental and social impacts can improve the quality of projects and plans. Different stakeholders argue that EIA should address the social and socio economic challenges by focusing on such as social institutions, needs, fear, property rights etc. However, some practitioners are still sceptic about in which degree social impacts should be integrated in EIA. Nevertheless, the concept of social impacts are wide and can be difficult to comprehend, and who has knowledge about social impacts in a community?

In order to answer our problem statement of the thesis we use literature studies, interviews, meetings and workshop. Literature studies are primary used in order to comprehend the concept of social impacts, by studying different types of impact assessments and their use of the concept. Impact assessments like health impact assessment and social impact assessment embrace a more comprehensive assessment of social impacts than EIA. Because of this diversity in the assessment of social impacts, it is possible to transfer parts of the comprehensive understanding to EIA. However, there is a need to be aware of what to transfer in order to ensure relevance in a Danish practice and ensure the scope is appropriate. The integration should not just make the impact assessment more complex but add value to the assessment.

The thesis takes point of departure in a definition of social impact connected to social impact assessment. This definition divide the concept in eight categories: Way of life, culture, community, political system, environment, health and wellbeing, personal and property rights, and fears and aspirations. Our studies show that not all categories are equally relevant in a Danish

setting. Which means that it is possible to narrow the scope a bit. However, every category has a large number of examples of what to assess, why it is important to find topics that are relevant for the specific community and project. To do so, one-step is to find stakeholders with knowledge of social impacts, which can help assessing the impacts but also narrow the scope even further.

In order to find knowledge about social impacts we use qualitative knowledge from our respondents. The respondents mention a number of different types of stakeholders from where it is possible to achieve knowledge of social impacts. EIA practitioners state that there is a need for knowledge from the social science and local stakeholder in planning of projects. Social impacts are a comprehensive topic, which is why a large number of stakeholders, literature and statistics can contribute with knowledge.

As an example, employees of municipalities can contribute with knowledge to a number of different categories from the definition of social impacts. They have knowledge about settlement, the political health agenda for different areas etc. To get an understanding of people's way of life it might be relevant to contact citizens of the community, because of their local understanding of how they live, work and interact. It can be difficult to find the representative citizens, why it could be relevant to include different types of consultants, who can use former experiences of similar projects. Other stakeholders to mentions can be researchers, sociologists, NGO's and politicians. Furthermore, it is worth to mention different literature and statistics. However, these seems often to operate on a larger scale than a specific community level. Relevant literature can be previous health impact assessment, settlement analyses, national statistics, research projects etc.

By having a greater understanding of the concept of social impacts and where to look for knowledge about the different social topics it form the foundation for assessing social impact to a greater extent.

2 PROBLEMFELT

Følgende kapitel præsenterer indeværende speciales problemfelt. Kapitlet besvarer spørgsmål omkring, hvorfor det er relevant at vurdere sociale konsekvenser i miljøkonsekvensvurdering i højere grad. Kapitlet redegør samtidig for, nogle af de udfordringer der kan være ved at udvide vurderingen af sociale konsekvenser. Hertil leder kapitlet op til specialeafhandlingens problemformulering.

2.1 Miljø og sociale konsekvenser hænger sammen

Formålet med konsekvensvurdering har tidligere været set som et analyserende og tekniskorienteret instrument designet til at levere informationer til beslutningsprocessen omkring potentielle effekter på eksempelvis miljøet. Det blev fundet nødvendigt at institutionalisere konsekvensvurderingerne for at sikre en effektiv implementering og bedre praksis via at indføre fælles regler og normative fremgangsmåder, (Partidario & Sheate, 2012) eksempelvis ved regulering fra EU. Det betyder, at blandt andet miljøkonsekvensvurderinger følger fælles regler og normative fremgangsmåder, og dette kan være medvirkende til, at praksis kan være svær at ændre. I Danmark anvendes miljøkonsekvensvurderinger¹ til at vurdere fremtidige projekter, planer og programmets virkning på miljøet. Indeværende specialeafhandling sætter fokus på miljøkonsekvensvurderingen af projekter, hvorfor termen fremadrettet kun henvender sig til VVM med mindre andet fremgår.

Det har længe været diskuteret, om kvaliteten af miljøkonsekvensvurderingen er god nok. (Europa Kommissionen, u.d., p. 4; Jensen, 2017; Kørnøv, 2017; Lyhne & Cashmore, 2013) Én af diskussionerne bygger på, om miljøkonsekvensvurderingen i Danmark sikrer en holistisk tilgang til *miljøet*, eller om miljøet blot indebærer det fysiske miljø og ikke sociale konsekvenser. VVM-direktivet og den danske VVM-lovgivning har tidligere primært haft fokus på det fysiske miljø, hvormed den sociale del beskrives indirekte som en del af de miljømæssige vurderinger. (Kørnøv, et al., 2005) Den reviderede lovgivning fra maj 2017 ligestiller de miljømæssige påvirkninger med sociale konsekvenser ved at fjerne følgende fra lovtæksten ”... *beskrivelse af de som en mulig følge af miljøpåvirkningerne afledte socioøkonomiske forhold.* (Retsinformation, 2014)” Dog ses det i høj grad som et fortolkningsspørgsmål, hvilke sociale konsekvenser, der så bør vurderes, og om det stadig kun er de miljøafledte. (Kørnøv, 2017) Den reviderede lovgivning sætter samtidig et større fokus på at de oplysninger, som benyttes ved at stille krav til at dataet er af fuldstændig og tilstrækkelig høj kvalitet. (Retsinformation, 2016, a) Dette kan fortolkes som, at der bør ske et øget fokus på kvaliteten af den sociale vurdering, idet flere sociale faktorer er del af lovgivningen, såsom mennesker og sundhed.

Det miljømæssige og sociale hænger sammen, da miljømæssige konsekvenser kan skabe sociale effekter, og sociale konsekvenser kan betyde miljømæssige påvirkninger. (Slootweg, et al., 2001) Eksempelvis kan et rekreativt område blive miljømæssigt påvirket i sådan grad, at lokalbefolkningen ikke længere benytter området, hvilket er en forringelse af deres sociale levevis. De sociale konsekvenser kan ligeledes både være direkte konsekvenser, såsom ekspropriation og indirekte i form af, at en aktivitet kan ændre produktionsudbytte andetsteds. Omvendt kan et projekt også betyde, at der kan være positive konsekvenser, således opmærksomheden på sociale og miljømæssige konsekvenser kan styrke et projektområde og være med til at skabe merværdi.

¹ Vurdering af Virkninger på Miljøet, VVM, miljøkonsekvensvurdering af projekter
Strategisk Miljøvurdering, SMV, miljøkonsekvensvurdering af planer og programmer

Dermed giver det mening, at en konsekvensvurdering både belyser de fysiske og sociale påvirkninger.

Konsulenter, forskere og beslutningstagere accepterer i stigende omfang, at sociale konsekvenser er nødvendige at vurdere sammen med miljøet. (Domínguez-Gómez, 2015) Dette skyldes blandt andet at: (Barrow, 2002; Dendena & Corsi, 2015; Moutinho & Mouta, 2011; Sloodweg, et al., 2001)

- De sociale og miljømæssige konsekvenser er tæt forbundne.
- Det er et resultat af en øget efterspørgsel efter socialt ansvar, som i stigende grad bakkes op af lovgivning.
- Det sociale perspektiv kan forbedre det miljømæssige arbejde og målet om en bæredygtig udvikling. Eksempelvis i form af at kende lokalsamfundet, der planlægges for og deraf tilpasse projekter og planer hertil.
- En god vurderingen af både de sociale og miljømæssige konsekvenser kan væsentligt forbedre kvaliteten af forslag til projekter og planer.

Som det ses af punkterne, er der flere argumenter for, hvorfor sociale og miljømæssige konsekvenser bør vurderes i samme konsekvensvurdering. Både miljø og sociale konsekvenser indgår i den danske VVM-praksis (Larsen & Nielsen, 2016), dermed handler det i højere grad om, konsekvenserne indgår tilstrækkeligt i vurderingen. Ifølge Barrow (2002) bør der gøres yderligere end at varetage de fysiske påvirkninger. De sociale, kulturelle og socioøkonomiske udfordringer bør også overvejes. Praktikerne, som søger at forstå og planlægge for naturressourcerne bør også være opmærksom på de sociale institutioner, socialkapital, ejendomsrettigheder samt menneskers evner, behov, frygt og forhåbninger. (Barrow, 2002) Disse områder vurderes allerede i eksempelvis social konsekvensvurdering. (Vanclay, 2003)

Der er dog diskussioner om, hvorvidt de to konsekvensvurderinger skal integreres. Det skyldes blandt andet, at de socioøkonomiske aspekter for nogle vægtes højere end de miljømæssige, eller omfattende vurderinger kan hobe sig op og overskygge nogle vigtige aspekter, og derved misse nogle af hovedformålene ved VVM. (Dagiliūtė & Juozapaitienė, 2015) Hertil kan vurderingen blive mindre detaljeret, da der er begrænsede ressourcer og tid (Dendena & Corsi, 2015), hvorved det kan ske, at de væsentligste konsekvenser ikke får den rette opmærksomhed. Herudover kan det være administrativt svært, da kommunerne, som er myndighed, er delt op i forskellige sektorer, der er direkte relateret til forskellige typer af love og politikker. Her er der tradition for, at hver sektor holder sig til sit, dermed kan det være udfordrende at have en konsekvensvurdering, hvor der er behov for at arbejde på tværs af sektorer. (Kørnøv, et al., 2005) Et andet

argument er, at en integreret konsekvensvurdering endnu ikke er taget i betragtning hos videnskaben og af forskere, idet der er mangel på videnskabelig litteratur herom (Dendena & Corsi, 2015).

Det er ikke problemfrit at udarbejde en integreret konsekvensvurdering, da de forskellige vurderingsværktøjer er udviklet i forskellige kontekster, som drives af forskellige discipliner, institutioner og fremgangsmåder. Det er derfor ikke nemt at få konsekvensvurderingerne til at "tale samme sprog", hvorfor det også er nødvendigt at være kritisk, når de forsøges at sammenføres, grundet de mange forskellige interesser og fremgangsmåder. Det kan derfor ses som en styrke at konsekvensvurderingerne holdes adskilt og i stedet inddrage erfaringerne fra de andre vurderinger, så der ikke sker en fuldstændig sammenkædning. (Fischer, 2014; Cashmore & Morgan, 2014) Der bør derfor være opmærksomhed på, at miljøkonsekvensvurderingerne ikke blot skal uddybes og gøres mere kompleks, men en yderligere inddragelse af sociale konsekvenser kan være medvirkende til at skabe et mere ligeligt forhold af sociale og miljømæssige konsekvenser. (Mikkelsen, 2017; Poulsen, 2017) Den sociale konsekvensvurdering har i dag en mindre rolle i forhold til VVM, da den ikke er styrket af en lovmæssig regulering, der stiller krav til udformning. (Dendena & Corsi, 2015) Derfor kan det være en fordel at integrere den sociale vurdering i VVM, da VVM er bakket op lovgivningsmæssigt og egentlig sætter krav til vurdering af sociale konsekvenser. (Dendena & Corsi, 2015)

2.2 Viden om sociale konsekvenser

Sociale konsekvenser har gennem tiden opnået større fokus, hvor det tidligere ikke har været praksis at tænke de sociale konsekvenser ind i miljøkonsekvensvurderingerne. (Barrow, 2002) Det er hovedsageligt de miljøafledte sociale konsekvenser, der vurderes og heraf de konsekvenser, som har vejledende grænseværdier. Dette kan skyldes, at der i lovgivningen ikke står specifikt, hvorledes de sociale konsekvenser bør vurderes. Derfor er der også variationer i, hvad der bliver vurderet, og hvor dybdegående det vurderes. (Larsen & Nielsen, 2016) Begrundelserne hertil kan være flere. Flere specialister såsom, ingeniører, biologer og geologer har noteret, at deres studier har mangel på viden omkring det sociale, både fra socialvidenskaben, men også fra de lokale aktører i forbindelse med projekter, der skal planlægges og udføres. (Domínguez-Gómez, 2015) Dermed er der mulighed for at vurdere de sociale konsekvenser yderligere, end der gøres i dag, hvis de rette kompetencer inddrages og der skabes opmærksomhed på feltet. Det kunne være interessenter, der samarbejder i netværk, såsom økonomer, VVM-praktikere, lokale borgere samt forskere. Inkluderingen af lokale borgere i beslutningsprocessen viser ligeledes, at der er en øget forståelse af værdien af viden, som stammer fra andre end fagfolk. (Partidario & Sheate, 2012) Spørgsmålet er bare, hvem er de rette interessenter at inddrage? Andre interessenter end borgere, kan være nødvendige at inkludere, eksempelvis andre aktører, som har viden

om sociale konsekvenser. (Thabrew, et al., 2009) Spørgsmålet er bare, hvem som har disse kompetencer, om det er borgere, andre fagpersoner eller en kombination? Spørgsmålet er også, om denne viden er valid at bruge i selve miljøkonsekvensrapporten, eller bør det bruges i forbindelse med andre dele af processen? (Partidario & Sheate, 2012)

Den traditionelle praksis i dag, hvor borgere og andre interessenter involveres via borgermøder og høring, ses som begrænsende for at bringe lokal viden i spil (Larsen & Nielsen, 2016). Den indledende fase, hvor blandt andet indholdet af miljøkonsekvensrapporten afgrænses (scoping), spiller viden udefra specielt en væsentlig rolle. Det er her VVM-praktikerne kan få større kendskab til udfordringer i de specifikke områder. (Vanclay, 2015; EIANZ, u.d., a) Overvejelser af sociale konsekvenser bør altså ske tidligere, end det gøres i dag. Hvis sociale konsekvenser skal have en betydning i planprocessen, er det væsentligt, at det kobles sammen med en god dialog, hvor der er fokus på lokalbefolkningens bekymringer, erfaringer og viden. (Larsen & Nielsen, 2016)

Når der tales om sociale konsekvenser er væsentligheden af de specifikke sociale kategorier forskellig alt efter lokalsamfund samt projektområde, hvorfor det kan være en udfordring for en udefrakommende for området at udforme den rette scoping, som ser ud over de miljøafledte konsekvenser, der allerede vurderes i dag. (EIANZ, u.d., a) Dette er umiddelbart ikke meget anderledes end vurderingen af miljøet, idet miljøpåvirkningerne også afhænger af det specifikke projekt. Det er nødvendigvis ikke de samme fauna eller grænseværdier, der er i hvert projekt. Der er dog en lang praksis indenfor VVM at vurdere dette (Tahzib, et al., 2013), hvorved der er en række metoder og værktøjer som bidrager til at lave afgrænsningen. Lignende metoder er der nødvendigvis ikke til afgrænsningen af sociale konsekvenser, når der tales om miljøkonsekvensvurdering. Her kan det være en fordel at overveje at finde inspiration i social- og sundhedskonsekvensvurdering for erfaringer og metoder og herigennem finde en fælles fremgangsmåde (Morrison-Saunders, et al., 2014; Mikkelsen, 2017).

Selvom der kan være et ønske om at inkludere sociale konsekvenser yderligere i VVM, er det et område, hvor der i Danmark ikke er stor viden eller erfaring omkring. Det er ligeledes et felt, hvor vi løbende har mødt skepsis blandt forskellige praktikere, i forhold til om sociale konsekvenser (ud over de miljøafledte) ligger indenfor scopet i miljøkonsekvensvurdering, og hvad sociale konsekvenser egentlig er. Udfordringen ligger ligeledes ved, at begrebet sociale konsekvenser er bredt, hvorfor det er svært at definere.

3 PROBLEMFORMULERING

Følgende kapitel præsenterer indeværende speciales problemformulering og tilhørende forskningsspørgsmål, som bidrager til at besvare problemformuleringen. Hertil redegøres der for specialeafhandlingens afgrænsning.

Sociale konsekvenser er et bredt begreb, som kan involvere en lang række interessenter, hvis konsekvenserne skal vurderes tilstrækkeligt og fuldstændigt. I dag benyttes viden fra interessenter varierende grad i VVM-processen. Årsagen kan være, at der ikke er gennemgående kendskab til, hvem der har viden om sociale konsekvenser, og hvilken viden interessenter kan bidrage med, samt hvordan den indsamlede viden kan benyttes i miljøkonsekvensrapporten.

Nærværende specialeafhandling bidrager til den nuværende viden omkring sociale konsekvenser i en dansk kontekst med danske eksempler og med erfaringer fra international litteratur. Herudover bidrages der med viden om hvilke interessenter, som kan bidrage til at styrke beskrivelsen af sociale konsekvenser i miljøkonsekvensvurderinger, samt hvorfor det er en udfordring at integrere sociale konsekvenser i den danske praksis i dag. Indeværende specialeafhandling søger hermed at besvare følgende problemformulering:

Hvordan kan miljøkonsekvensvurdering i højere grad vurdere sociale konsekvenser ved at inddrage viden fra interessenter?

Til at besvare problemformuleringen formuleres to forskningsspørgsmål. Første forskningsspørgsmål omhandler at definere begrebet sociale konsekvenser, med formål at give eksempler på, hvad sociale konsekvenser kan være og hjælpe til at få en dybere forståelse af, hvad der bør inddrages til at udvide vurderingen af sociale konsekvenser. Definitionen bidrager til en diskussion af, hvilke emner, som bør indgå i VVM. Første forskningsspørgsmål er følgende:

- **Hvad indebærer begrebet sociale konsekvenser, og hvilke sociale konsekvenser bør indgå i miljøkonsekvensvurdering?**

Andet forskningsspørgsmål omhandler, hvem der har viden om sociale konsekvenser, og hvordan det er muligt at bringe viden på tværs af forskellige typer interessenter. Dette er relevant at undersøge, i forhold til at klarlægge, hvem der bør inddrages i vurderingen. Ud fra dette besvares følgende forskningsspørgsmål:

- **Hvem kan bidrage med viden om sociale konsekvenser til miljøkonsekvensvurdering?**

3.1 Afgrænsning

Projektet udspringer af forskningsprojektet VVMplus, som er et samarbejde mellem Det Danske Center for Miljøvurdering (AAU), Nordisk Folkecenter for vedvarende energi og DTU Vindenergi med støtte fra ForskEl. VVMplus arbejder med sociale konsekvenser i vedvarende energi projekter og har blandt andet kortlagt, hvordan sociale konsekvenser vurderes i miljøkonsekvensrapporter samt analyseret barrierer og muligheder for at integrere sociale konsekvenser i VVM-praksissen. Samarbejdet med VVMplus fungerer primært via vidensdeling, således vores projekt bygger oven på de undersøgelser, som allerede er udarbejdet.

I forbindelse med at afgrænse projektet har vi løbende taget valg i processen. Sociale konsekvenser i VVM er et stort og omfangsrigt emne, hvorfor vi har valgt at undersøge at udvide vurderingen af sociale konsekvenser i VVM. Fokus er på den del af VVM-processen, hvor viden om potentielle sociale konsekvenser skal findes. Heraf er fokus for specialeafhandlingen først at undersøge, hvad sociale konsekvenser egentlig er og heraf finde frem til nogle interessenter, som kan bidrage til vurderingen af sociale konsekvenser.

Som udgangspunkt til vurderingen af, hvad sociale konsekvenser er, og hvem der har viden, tages der afsæt Vanclay (2003)s definition, som også benyttes i den internationale vejledning for social konsekvensvurdering, Definitionen på sociale konsekvenser er en ændring i flere end én af de otte kategorier i Tabel 3-1.

Tabel 3-1 er med til at give en forståelse af, hvad sociale konsekvenser kan være, og dermed hjælpe med at vurdere tilstedeværelsen. Vanclays definition (Tabel 3-1) af sociale konsekvenser er dog ikke udarbejdet direkte til en dansk kontekst, og derfor er det nødvendigt at være opmærksom på om kategorierne og forklaringerne hertil kan overføres til en dansk kontekst. Hertil er definitionen stadig bred, hvorfor det kan være brugbart med direkte eksempler inden for kategorierne og herigennem finde frem til, hvem der har viden om sociale konsekvenser. Indeværende specialeafhandling undersøger herved at gøre begrebet mere praktisk forståeligt i forhold til, hvem der har viden omkring de forskellige kategorier.

Der er som nævnt mange interesser og interessenter i forbindelse med en miljøkonsekvensvurdering og deraf flere, end vi har undersøgt. Der er i forbindelse med specialeafhandlingen ikke udarbejdet en fuld interessentanalyse, da dette ikke er fokus for projektet. I stedet udvælges et udpluk af interessenter, som formodes at kunne bidrage med viden omkring andre interessenter på baggrund af deres erfaring og viden. Interessenterne er udvalgt på baggrund af at finde frem til, hvem der har viden om hovedsageligt lokalsamfund samt helbred og velbefindende. Denne afgrænsning er lavet på baggrund af at sundhed skrives ind i lovgivningen og informanter samt VVMplus' undersøgelser viser et ønske om større viden om lokalsamfundet. Afgrænsningen betyder dog ikke, at de andre kategorier i Tabel 3-1 udelades, disse er blot ikke undersøgt i samme grad.

Kategori	Forklaring
Levevis	Hvordan mennesker lever, leger, arbejder og interagerer med hinanden til daglig.
Kultur	Menneskers fælles overbevisninger, værdier, skikke og sprog eller dialekt.
Lokalsamfundet	Lokalsamfundets sammenhæng, stabilitet, karakter, services og faciliteter.
Det politiske system	Det omfang folk er i stand til at deltage i beslutninger, der påvirker deres liv, niveauet af demokratisering, som finder sted og de ressourcer, der er til rådighed til dette formål.
Miljøet	Kvaliteten af den luft og det vand mennesker bruger, tilgængeligheden og kvaliteten af den mad de spiser, niveauet af fare eller risiko, det støj og støj de er udsat for, tilstrækkeligheden af de sanitære forhold, deres fysiske sikkerhed og deres adgang til og kontrol over ressourcer.
Helbred og velbefindende	Tilstanden af komplet fysisk, mentalt socialt og spirituelt velbefindende og ikke blot fraværet af sygdom eller svagelighed.
Personlig- og ejendomsrettigheder	Hvorvidt mennesker er økonomisk påvirkede eller oplever personlige ulemper, som kan inkludere en krænkelse af deres borgerrettigheder.
Frygt og forhåbninger	Menneskers opfattelse af deres sikkerhed, deres frygt for deres lokalsamfunds fremtid og deres forhåbninger for egen og deres børns fremtid.

Tabel 3-1 Vanclays definition af sociale konsekvenser (Vanclay, 2003) oversat af (Larsen & Nielsen, 2016)

Afgrænsning af interessenter betyder, at vi benytter viden fra sociologer, forskere, sundhedspraktikere samt VVM-praktikere, som formodes at have erfaring med involvering af flere typer interessenter. Af den grund er lokale interessenter, som ledere, borgere og fiskere ikke adspurgte, da deres viden formodes at være på et meget lokalt niveau, hvor praktikere kan bidrage med viden på et mere strategisk niveau. Herudover har vi blandt andet ikke undersøgt, hvilken viden interesseorganisationer har, selvom disse måske kan bidrage med brugbar viden til vurdering af sociale konsekvenser. Ved at lave en afgrænsning, hvor vi ikke adspørger alle, vi eller vores informanter vurderer relevant, kan der ske en mistolkning i, om interessenten kan bidrage med viden om sociale konsekvenser. Ligeledes kan det, at vi ikke har lavet en fuld interessentanalyse gøre, at der kan være en interessant, der har vigtig viden, som overses.

Specialeafhandlingen sætter fokus på, hvor viden kan findes og mulighederne for at søge viden uden og inden for VVM-praksissen. Er der eksempelvis allerede viden og erfaringer, som kan inddrages blandt de nuværende praktikere, eller skal nogle nye også inddrages for at få en fuldstændig vurdering.

4 VIDENSKABSTEORETISK OG TEORETISK RAMME

Følgende kapitel præsenterer indeværende speciales videnskabsteoretiske ramme som består af kritisk realisme, der underbygger teori og metode valg. Specialet teoretiske ramme er institutionel teori, policy transfer og videns teori, som danner rammer om afhandlingens analyse og diskussion.

Dette kapitel beskriver nærværende specialeafhandlings videnskabsteoretiske og teoretiske ramme, og kapitlet fungerer derved som baggrund og ramme for specialets undersøgelse. Den videnskabsteoretiske overvejelse i nærværende specialeafhandling er *kritisk realisme*. Begrundelsen for netop denne er, at virkeligheden ikke blot kan beskrives med observationer og erfaringer. Dette er et synspunkt, som kan være med til at besvare problemformuleringen og de tilhørende forskningsspørgsmål, idet fokus her på en dybere forståelse af sociale konsekvenser og hvilken viden, som bør benyttes til at underbygge beskrivelsen af sociale konsekvenser i den danske VVM-praksis.

I afsnittet om den teoretiske tilgang beskrives tre forskellige teorier, der i sammenhæng med den videnskabsteoretiske ramme understøtter nærværende specialeafhandlings analyse, diskussion og konklusion. De tre teoretiske tilgange, institutionel teori, policy transfer og viden, er valgt på baggrund den videnskabsteoretiske ramme, og de bidrager både med viden hver for sig, men også i sammenhæng, da der løbende i analysen bygges oven på den opnåede viden.

Institutionel teori anvendes, da det giver viden og forståelse til udviklingen af miljøkonsekvensvurdering, men også hvorfor det kan være udfordrende og langsigtet at udvikle herpå.

Policy transfer anvendes, idet det bidrager med perspektiver til, hvorledes en politik kan overføres til en anden kontekst. I nærværende specialeafhandling er fokus dog på, at overføre erfaringer og ikke en politik fra én kontekst til en anden.

Til sidst beskrives viden, og hvorfor viden er væsentlig i udbygningen af sociale konsekvenser i miljøkonsekvensvurdering. Løbende i specialeafhandlingen anvendes de teoretiske overvejelser, det betyder, at teorien både anvendes som en direkte teori, men det lægger også baggrund for valg og opbygning, teorien anvendes derved på flere niveauer.

4.1 Kritisk realisme

Overordnet omhandler kritisk realisme at undersøge viden og de strukturer, der ligger bag ved viden. Kritisk realister mener, ”*at hvad der eksisterer, er, hvad vi kan vide gennem vores perspektiv.*” (Andersen, 2007) Ifølge den kritiske realisme består samfundet både af erfaringer og observationer af begivenheder og fænomener, men også af strukturer, mekanismer, kausale potentialer og tilbøjeligheder. Hermed anses samfundsvidenskab som en blanding af naturvidenskaben og humanvidenskaben. Samfundet er under konstant forandring ifølge kritisk realisme. Det betyder, at teori kan sige noget om verden på ét bestemt tidspunkt, men aldrig kan siges at være endegyldig. (Olsen & Fuglsang, 2004) I forhold til nærværende specialeafhandling betyder det, at hvad der vurderes som sand viden, bundes i perspektivet det ses med, og dermed er der forskellige forståelser heraf. Herudover siges det også, at verden er foranderlig, og dermed er viden også foranderlig. Dette har sammenfald med hermeneutikken. Her understreges det, at den mening et udsagn har, bliver forståelig ved at blive fortolket. Et central kendetegn for hermeneutikken er den hermeneutiske spiral, den henviser til fortolkning som en stadig bevægelse

mellem del og helhed. Det er altså nødvendigt for at kunne forstå et enkelt udsagn, at se denne i den sammenhæng, det indgår i. Herudover er denne proces potentielt set uendeligt, idet en ny forståelse af et fænomen, resulterer i, at der opnås en ny forforståelse, som så igen kan revideres og så fremledes. (Andersen (red.), 2011) I relation til nærværende specialeafhandling har hermeneutikken og dens dimension betydning for, hvordan viden opnås, og hvordan denne ses som uendeligt. Dette ses også i sammenhæng med den kritiske realisme, hvor det er de bagvedliggende strukturer m.m., som er med til at bestemme, hvilken viden som er tilstede.

Den måde hvorpå kritisk realisme relaterer sig til nærværende specialeafhandlings teoretiske udgangspunkt er ved den institutionelle teori, idet der her også overvejes de bagvedliggende faktorer, for hvorfor sociale konsekvenser integreres eller ikke integreres i miljøkonsekvensvurderinger. Sammen med policy transfer undersøges det, om praksis kan overføres fra en kontekst til en anden, og i relation til kritisk realisme, om nogle underliggende strukturer overføres til en anden struktur. Dette relaterer sig også til viden, om viden som er skabt ved underliggende strukturer kan overføres fra én kontekst til en anden. Kritisk realisme giver dermed et udgangspunkt for, at snakke om viden og forskellige videns domæner.

4.2 Institutionel teori

Udviklingen af miljøkonsekvensvurdering sker i en kontekst

Institutionel teori benyttes til at forstå den teoretiske baggrund for, hvorfor og hvordan, der sker forandringer, og hvorfor de ikke sker. Denne anvendes i forbindelse med at undersøge, hvorfor der ikke i højere grad vurderes sociale konsekvenser i miljøkonsekvensvurdering, og hvorfor der ikke i højere grad inddrages interessenter ud over de traditionelle tekniske fagpersoner.

Den institutionelle vinkel er væsentlig at overveje, da denne har fokus på dybere og mere robuste aspekter af sociale strukturer, og dermed menneskets ageren. William R. Scott definerer institutioner som værende: Sociale strukturer, der er opnået et niveau af robusthed (Scott, 2014). Det må forventes, at udformningen af miljøkonsekvensvurderinger og integrationen af sociale konsekvenser er bundet i den sociale struktur og forskellige traditioner på baggrund af en praksis, som har eksisteret i flere årtier.

Institutioner er modstandsdygtige sociale strukturer, som begrænser, kontrollerer, støtter og muliggør adfærd hos individer, grupper og organisationer. Institutioner består jævnfør (Scott, 2014) af tre søjler: Regulative søjle, normative søjle og kulturelle-kognitive søjle (se Tabel 4-1).

	Regulativ	Normativ	Kulturel-kognitiv
Basis for overholdelse	Hensigtsmæssighed	Sociale forpligtelse	Taget for givet, delte forståelser
Indikatorer	Regler, love og straf/belønning	Beskæftigelse	Fælles forståelser, delt logik for handlinger
Påvirker	Frygt, (u)skyld	Skam/ære	Tryghed/forvirring
Basis for legitimitet	Juridisk godkendelse	Moralsk reguleret	Kulturel understøttet, forståelig/genkendelig

Tabel 4-1 Institutionens tre søjler (Scott, 2014, p. 60), oversat af (Jensen, 2017)

Den regulative søjle handler om, at opfylde gældende regler og lovgivning. Det styres af regler, overvågning og straf/belønning. (Scott, 2014) Dette kan være med til at fastlåse den VVM-praksis og håndteringen af sociale konsekvenser, som vi ser i dag. Det er til dels lovgivning og vejledning, der tages udgangspunkt i, og som bliver en afgrænsende faktor i forhold til, hvad der håndteres i VVM. Dette handler også om, hvilken vinkel lovgivningen ses med, og hvilken hensigt den har. Det kan diskuteres om lovgivningen og vejledninger blot er et minimum (Larsen & Nielsen, 2016). Hvis lovgivningen blot ses, at skal overholdes, har det indtil nu været problematisk at inkludere ikke miljøafledte sociale konsekvenser i miljøkonsekvensvurderinger, da det ikke ses som et krav (Larsen, et al., 2017). Den nye lovgivning åbner op for, i højere grad at vurdere ikke miljøafledte konsekvenser (Kørnøv, 2017), hvorfor det kan formodes, der vil ske et institutionelt skifte. Den regulative søjle kan dog ikke stå alene til at opretholde en institution, for at opretholde en institution er der også behov for normer og en kulturel-kognitiv ageren (Scott, 2014).

Den normative søjle handler om de gældende værdier, normer og roller, og hvordan mennesket bør/forventes at opføre sig. Den normative søjle specificerer, hvordan ting *burde* gøres ved at definere mål, og hvorledes målet nås på en korrekt måde. Normer og værdier kan både være gældende for alle i et samfund og for en bestemt type af aktører eller positioner. (Scott, 2014) Den normative søjle betyder for udformningen af VVM, at der er en forventning om, hvorledes arbejdet skal udføres, og hvordan slutproduktet skal være. Dette kan dermed både sænke og hæve niveauet i udførelsen af VVM, end hvis denne forventning ikke er tilstede.

Den kulturelle-kognitive søjle handler om den fælles forståelse af den sociale virkelighed. Det handler dermed om, hvordan aktørerne normalt agerer på baggrund af delte forestillinger om, hvordan der skal ageres. Det er derved en adfærd, som tages for givet, uden der tænkes over hvorfor. (Scott, 2014) Ageren påvirket af den kulturelle-kognitive søjle har mulighed for at fastlåse VVM-praksissen, da der kan dannes en praksis for form og indhold af en miljøkonsekvensrapport, der kan virke som en skabelon, som lignende VVM-projekter kan lægge sig op ad. Dette er en ulempe, hvis det går ud over hensynet til den specifikke lokale kontekst i valg af indhold og omfang, og dette kan måske besværliggør at lokale sociale konsekvenser inkluderes. (Larsen & Nielsen, 2016)

Institutioner påvirkes ikke kun af lovgivning, normer, værdier, men også af eksempelvis adfærd og ressourcer, idet aktiviteter kan producere og reproducere institutioner. Institutioner overføres via forskellige *bærere* som det ses i Tabel 4-2. (Scott, 2014)

Bærere	Regulativ	Normativ	Kulturel-kognitiv
Symbolske systemer	Regler og love	Værdier, forventninger og standarder	Kategorier, skemaer og rammer
Relationelle systemer	Regering- og magtsystemer	Regimer og autoritære systemer	Struktur og identiteter
Aktiviteter	Overvågning, sanktioner og afbrydelse	Roller, arbejde, rutiner og vaner	Dannet på forhånd (arv) og manuskript
Artefakter (materielle objekter)	Objekter, som passer til bestemte specifikationer	Objekter skabes af samtaler og standarder	Objekter har en symbolsk værdi

Tabel 4-2 Institutionens bærere (Scott, 2014, p. 96), oversat af (Jensen, 2017)

Det er relevant at undersøge bærerne for at forstå, hvad der kan bidrage til at ændre institutioner, men også hvad der fastholder institutionerne. Institutionerne afhænger af tid og sted, og kan være forskellige fra land til kommune til virksomhed. Der kan herudover være forskelligheder i, hvordan institutionerne internt agerer. De forskellige måder at agere på, kan ligeledes give udfordringer, når aktørerne skal forstå hinanden og blive enig om et produkts udformning eller en proces' forløb. (Scott, 2014) Som eksempel kan det nævnes at, der er forskellige holdninger til, om sociale konsekvenser skal integreres i højere grad i miljøkonsekvensvurderinger, og for at kunne forstå årsagen herfor er det relevant at være opmærksom på de bærere, som binder denne institution/forståelse.

4.3 Policy Transfer

Brug af erfaringer fra andetsteds

Policy transfer benyttes som teoretisk ramme og baggrund især for specialeafhandlingens første forskningsspørgsmål, i forhold til at overføre erfaringer og forståelser af begrebet sociale konsekvenser fra andre typer konsekvensvurdering, både fra dansk og international kontekst. Det er relevant at overveje og vurdere effekterne af at overføre anbefalinger og erfaringer, før de bliver implementeret i en anden kontekst. Ved at benytte erfaringer fra andre konsekvensvurderinger og lande er det muligt at reducere tidsforbruget og reducere risikoen ved at ændre praksis. (Mossberger & Wolman, 2003)

Policy transfer omhandler overførslen af politiske løsninger eller ideer fra et sted til et andet, eksempelvis en politik fra et land til et andet. (Cairney, 2016; Mossberger & Wolman, 2003) Teorien kan deraf også benyttes i forbindelse med at overføre erfaringer og forståelser fra en type konsekvensvurdering til en anden. Niveaue af, hvor meget som overføres kan variere fra

en enkelt beslutning til en fuldstændig kopiering af mål og institutionerne, som hænger sammen med en forandring, der kan tage flere år at indføre. Anbefalinger og erfaringer fra andetsteds kan også benyttes til at vise, om en given plan virker. (Cairney, 2013; Dolowitz & Marsh, 2000)

I forbindelse med at undersøge om en given politik eller værktøj kan og bør overføres til en anden kontekst, er det vigtigt at være opmærksom på blandt andet den geografiske afgrænsning, institutioner, igangsættere, ressourcer og samfundet. (Mossberger & Wolman, 2003) I relation til indeværende specialeafhandlings undersøgelse er det nødvendigt at være opmærksom på, hvordan sociale konsekvenser forstås og institutionerne bag ved den nuværende praksis. Hertil om eventuelle forskellige forståelser passer ind i en dansk kontekst og i VVM-sammenhæng. Dertil er det relevant at være opmærksom og kritisk i gennemgangen af erfaringer og anbefalinger. Hvis der er nogle udfordringer eller mål i den praksis, som ønskes overført, der overses, kan det betyde, at der sker nogle uforudsete ændringer, som kan forstyrre integrationen. (Mossberger & Wolman, 2003) Herudover er det betydeligt, at der skal være behov for at ændre praksis, og samtidig en overbevisning om, at anbefalingerne har succes andetsteds, før det er muligt at integrere løsningerne succesfuldt. Her er det vigtigt at finde best practice for den praksis, som ønskes overført og tilpasse den til det politiske system. (Cairney, 2016) For at kunne tilpasse en best practice i en anden kontekst, er det vigtigt at kende formålet med den originale praksis, der ønskes overført og kende problemstillingen og målet for den, der skal ændres. (Mossberger & Wolman, 2003)

Når formål og viden omkring best practice er på plads, er det nødvendigt at overveje og beslutte, hvordan det er muligt at sprede anbefalingerne og deres succes. Hertil er der en lang række faktorer, som bør overvejes og tages vare på, eksempelvis om der er lovmæssige, politiske eller administrative strukturer, der er nødvendige til at støtte ændringen. Er der nogle udfordringer i forhold til samfundets kultur og nuværende holdninger, som kan forhindre overførslen? Hvordan kan interessenter påvirke overførslen? (Dolowitz & Marsh, 2000; Mossberger & Wolman, 2003) Her bør facilitatoren være opmærksom på, at anbefalinger ikke nødvendigvis kan overføres direkte, hvorfor det bør overvejes at formidle erfaringerne ved at præsentere dem og invitere andre til at lære fra dem. Herigennem er det også muligt at få viden omkring interessenters holdninger og tilpasse praksissen til samfundet. (Cairney, 2016) Der bør altså være plads og mulighed for tilpasning til de lokale forhold. Praktikere bør have mulighed for at fortælle om deres erfaringer, og der bør være mulighed for at praktikerne kan afprøve anbefalingerne i lokalområderne og se, hvordan det er muligt at forbedre nuværende forhold. (LGIU, 2015) I forbindelse med at undersøge, hvordan den nuværende praksis kan ændres, er der flere ting som bør undersøges. Indeværende specialeafhandling gør dette ved at anvende litteraturstudie til at klarlægge eksisterende forståelser af sociale konsekvenser inden for konsekvensvurdering, ligeledes interviewes forskellige fagfolk og praktikere i en dansk kontekst, hvori der er en diskussion omkring muligheden for at udvide vurderingen. Herigennem får vi viden omkring den nuværende kultur og holdninger blandt informanterne. Hertil undersøges flere af udfordringerne ved

at udvide vurderingen. Specialeafhandlingen bidrager hermed med en del af det, som skal undersøges, inden det er muligt at ændre praksis og overføre erfaringer fra andre konsekvensvurderinger. Det er vigtigt at være opmærksom på, det ikke er simpelt at ændre en eksisterende praksis, hvorfor det bør overvejes at tage nogle trin ad gangen og se, hvordan disse fungerer i praksis (LGIU, 2015).

4.4 Videns teori

Hvor skal viden stamme fra?

Som det nævnes i kapitel 0 er en vigtig kilde til viden interessenter, som har forbindelse til området, hvor et anlægsprojekt ønskes opført. Det er dog på nuværende tidspunkt ofte viden fra fagpersoner med naturvidenskabelig viden, som anvendes i processen. Der er dog en tendens til, at viden også ses som sandt, når det kommer fra lægmænd, andre interessenter, beslutningstagere eller embedsmænd. (Partidario & Sheate, 2012)

I forhold til miljøkonsekvensvurderinger ses, at disse kan styrkes, hvis vurderingerne indeholder yderligere viden, end viden fra de nuværende interessenter, som udfører miljøkonsekvensvurderingen. Dette belyses blandt andet med, at påvirkningerne fra negative konsekvenser ofte er en konsekvens af forkert kommunikation mellem interessenter, utilstrækkelig opmærksomhed på samfundsmæssige værdier og deraf mangelfuld forståelse og implementering af miljøvurderingers resultater. Samt inddragelse af interessenter i miljøvurderingsprocesser har betydelige muligheder for forbedringer, så længe de berørte parter er en del af processen og ikke anvendt som en kontrolmekanisme. (Partidario & Sheate, 2012)

Inddragelse og involvering af aktører kan være kilden til at et projekt bliver en succes. Dette understreges af Bourne og Walker (2004):

“Uden opmærksomhed på behov og forventninger fra forskellige typer af interessenter, vil et projekt sandsynligvis ikke blive forstået som succesfuld, selvom projektlederen er i stand til at aflevere projektet inden for den aftalte tidsramme, budget og scope.”

(Bourne & Walker, 2004, p. 227)

Inddragelse og involvering af interessenter i et projekts indledende fase giver mulighed for at afstemme fælles interesser, mindske projektets risiko for at fejle samt øge projektets økonomiske afkast. Heri indgår blandt andet, at interessenternes forventninger, interesser og motivationer identificeres (Walley, 2013; Rainey, 2006). Der er dog ikke ét værktøj for at opnå interessentengagement, da hver interessentgruppe og projekt er forskellig, derfor bør der være forskellige strategier for at opnå succes (Bourne & Walker, 2006).

I forskningsstudier har der været fokus på, at videnskabelig viden samt viden fra fagfolk bør interageres med viden fra lægfolk (Raymond, et al., 2010; Rydin, 2007). Viden er væsentlig, når forskellige interessenter inddrages i beslutningsprocessen, da interessenter kan forstå verden forskelligt. Traditionelle interessenter, som statslige embedsmænd, ingeniører og rådgivere, anses som fagfolk. Deres forståelse af viden er ofte teknisk og rationel viden. Borgere baserer oftere deres perspektiv på meninger og værdier til et område. I processen har både fagfolk og andre interessenter brug for hinanden til at producere den rette viden (Bamberg, 2013). Hvorfor andre interessenter er relevante begrundes med: (Bamberg, 2013)

- Interessenter er rustet til at identificere problemer i deres miljø og søge årsagssammenhænge for disse problemer.
- Interessenter kan evaluere betydningen af værdien af steder gennem tænkning og forståelse for deres særlige kvaliteter.
- Interessenter kan have en intuitiv forståelse af de lokale forhold.

Viden behøver dog ikke være enten fra fagfolk eller lægfolk, viden kan også opstå gennem uddannelse, medier eller gennem ens fag og erfaring. Her er viden genereret gennem relationer og netværk, som folk kan viderebringe til offentlige diskussioner. Det kan være svært at skelne lokal viden fra andre typer af viden, da viden kommer fra flere forskellige kilder. (Bamberg, 2013)

Raymond et al. (2010) beskriver tre forskellige kategorier, som viden kan deles op i. Dette gælder: Lokal, videnskabeligt og hybrid. Det bliver dog diskuteret, at dette er en forsimplet måde, at stille det op i, da den ikke inddrager den måde individuelle lærer på, meningsdannelse af ny information eller den sociale kontekst. Det gøres dog tydeligt, at hvis forskellige typer af viden ønskes at integreres, er der behov for fokus på de tidligere stadier af processen til at identificere samt evaluere de forskellige typer af viden, og hvorledes disse er relevante. (Raymond, et al., 2010)

For at kunne integrere forskellige typer af viden, er der dog også behov for, at være opmærksom på at der er forskellige måder, hvorpå folk opfatter viden, og hvordan de opnår denne viden. Det har betydning for, hvad der vurderes som sand viden. (Raymond, et al., 2010) For at integrere viden er der behov for fokus på, hvad der kan influere en sådan proces. Det som kan influere processen er jævnfør Raymond, et al. (2010):

- Forskellige verdensbilleder blandt interessenter og eksterne fagfolk.
- Forskellige institutionel magt/kontrol eller adgang til ledelse af lokale ressourcer.
- Ændringer i opfattelse af fordele, som udspringer af et givent projekt.

Når viden skal anvendes i processen, er det ofte i den indledende fase, hvor viden skal fremkomme. I den indledende fase er der mange forståelser, som skal fastlægges blandt de forskellige interessenter. Dette gælder både en forståelse af det pågældende projekt og de hertil knyttede aktiviteter, en forståelse af roller og ansvar, samt en forståelse af det samfund, som potentielt vil

blive påvirket af det gældende projekt. I den indledende fase er der lagt vægt på, at de involverede interessenter, nødvendigvis ikke kun er interesseret pga. den geografiske dimension, men de kan også være involveret pga. interesser og netværk. (Vanclay, 2015) Der refereres ofte til, at interessenter er hvilken som helst person, gruppe eller organisation, som kan være blive enten positivt eller negativt påvirket og af en aktivitet eller beslutning. (Savage, et al., 2004) , Herudover refereres der til, at personerne, grupperne og organisationerne, som er aktører er direkte eller indirekte berørte af et projekt, det kan dog også være dem, som har en interesse i et projekt, og/eller har evnen til at påvirke et resultat positivt eller negativt. (International Finance Corporation, 2007; Preston, et al., 2002) Dermed siges der, at det både er personer med faglig baggrund, men også personer uden faglig baggrund, der kan bidrage med viden.

Som afsnittet beskriver, så er det væsentligt at medtage forskellige former for viden, da det kan være med til at underbygge en mere helhedsorienteret vurdering af miljøkonsekvenserne. Dog bør der være opmærksomhed på, at der er forskellige måder at forstå viden på, og hvilken viden, der anses som sand.

5 FORSKNINGSDESIGN, METODEVALG OG EMPI- RISKE DATA

Følgende kapitel præsenterer indeværende speciales forskningsdesign, som beskriver hvilke metoder og empiri, som benyttes i afhandlingens analyse og diskussion. Kapitlet redegør ligeledes for vores metodevalg, og hvordan vi har udført undersøgelserne til afhandlingen.

5.1 Forskningsdesign

I forhold til den videnskabsteoretiske ramme, er det muligt både at anvende kvantitativ samt kvalitative data. Valget af metode handler i højere grad om, hvad der studeres, og hvilken viden der er behov for. (Andersen, 2007) Specialeafhandlingen tager udgangspunkt i en kvalitativ forskningstilgang og den empiriske dataindsamling sker gennem kvalitative metoder. Baggrunden for, at arbejde kvalitativt i vores forskningsdesign er, at der ønskes viden om, hvordan enkelte informanter forstår sociale konsekvenser, og hvorledes de skal integreres i den nuværende VVM-praksis. I relation til den kritiske realisme, ønskes det at gå yderligere i dybden. Herved arbejdes der med metoder, som har et lavt antal respondenter. Dataindsamlingen involverer heraf interviews, aktionsforskning og tidligere undersøgelser/litteratur. Fortolkningen af dataet sker hermed som en kombination af vores perspektiver og det data, som indsamles. (Biddix, u.d., a)

Specialeafhandlingens videre analyse og diskussion opbygges på baggrund af forskningsspørgsmålene. Dette betyder, at kapitel 6 er en besvarelse af første forskningsspørgsmål omkring, hvad er sociale konsekvenser, og hvilken viden der bør indgå i VVM.

Kapitel 7 er en besvarelse af andet forskningsspørgsmål, som omhandler, hvilken viden, der bør inddrages i VVM-processen for at kunne vurdere de sociale konsekvenser. Hertil diskuteres udfordringerne ved at finde frem til dem, som kan bidrage med viden om sociale konsekvenser. Kapitlet udarbejdes på baggrund af de eksempler og definitioner som findes i kapitel 6.

Nedenfor i Tabel 5-1 er forskningsspørgsmålene opstillet sammen med det empiriske og teoretiske grundlag for besvarelsen samt metoderne hertil.

Forskningsspørgsmål	Afsnit	Empirisk og teoretisk grundlag	Primære metoder til besvarelse
Hvad indebærer begrebet sociale konsekvenser, og hvilke sociale konsekvenser bør indgå i miljøkonsekvensvurdering?	Nuværende danske VVM-praksis og dens institutionelle udfordringer.	<ul style="list-style-type: none"> - Viden om lovgivning og den danske praksis - Institutionel teori 	<ul style="list-style-type: none"> - Litteraturstudie - Interviews og aktionsforskning - VVM-workshop
	Forståelser af begrebet sociale konsekvenser.	<ul style="list-style-type: none"> - Viden fra udvalgte konsekvensvurderinger - Viden fra tidligere undersøgelser - Policy transfer 	<ul style="list-style-type: none"> - Litteraturstudie

Hvem kan bidrage med viden om sociale konsekvenser til miljøkonsekvensvurdering?	Hvor kan viden om sociale konsekvenser findes?	<ul style="list-style-type: none"> - Egen empiri - Videns teori - Viden fra relevante dokumenter og hjemmesider 	<ul style="list-style-type: none"> - Interviews og aktions-Forskning - VVM-workshop - E-mailkorrespondancer - Litteraturstudie
	Anbefalinger til frem-skaffelse af viden og refleksioner om proces for at finde viden	<ul style="list-style-type: none"> - Egen empiri og erfaringer - Institutions teori - Videns teori 	<ul style="list-style-type: none"> - Proces for at finde empiri - Interviews og aktions-forskning

Tabel 5-1 Oversigt over, hvordan de forskellige metoder og teorier bidrager til at besvare forsknings-spørgsmålene.

5.2 Samarbejde med virksomheder

I løbet af specialearbejdet foretages forskelligt samarbejde både med VVMplus forskningsprojektet på Aalborg Universitet og med eksterne virksomheder.

Samarbejdet med Rambøll har givet mulighed for at deltage i én af Rambølls interne VVM-workshops. Hertil har Benn Erik Grav, som er projektchef ved Rambøll hjulpet med at arrangere et fokusgruppeinterview med forskellige praktikere ved Rambøll, som har viden inden for sociale konsekvenser. Yderligere har Rambøll været åbne for, at vi kan benytte deres nuværende undersøgelser inden for sociale konsekvenser, der er dog nogle af undersøgelserne, som er fortrolige, og derfor ikke kan benyttes i rapporten.

Samarbejdet med Aalborg Kommune (Miljø- og Energiforvaltningen) udspringer af en case med en potentiel VVM-proces. Casen er dog ikke offentliggjort, hvilket betyder, at det ikke er muligt at lave præcis de undersøgelser/afprøvninger, som ønskes til vores daværende problemstilling. Hertil sættes casen i løbet af projektforsløbet i bero, hvormed kommunen er i tvivl om, om projektet bliver en realitet. Grundet begrænsningerne og usikkerhederne tages casen ud af specialet. Hertil har specialets fokus løbende ændret sig, grundet nye forståelser af udfordringerne ved at integrere sociale konsekvenser VVM. Samarbejdet med Aalborg Kommunes benyttes i stedet til at undersøge den interne viden om sociale konsekvenser i VVM og forstå de udfordringer, der er ved at integrere sociale konsekvenser i kommunens VVM-praksis.

5.3 Litteraturstudie

I specialet benyttes litteraturstudie som dataindsamlingsmetode både i forbindelse med opstarten af projektet, men også i analysen og diskussionen. Litteraturstudie giver informationer omkring eksisterende teori, undersøgelser, andres erfaringer med videre og er derfor en god metode, når der skal skabes overblik over et nyt emne. Ved at benytte denne metode kan det undgås

at bruge unødvendig tid på tanker, som allerede tidligere er blevet undersøgt, hvorfor det også herudaf er muligt at finde områder, som ikke er belyst.

Ved at benytte internettet er det muligt hurtigt at finde litteratur til undersøgelsen, men det kan være en udfordring at gennemskue om informationer og data er valid, da alle kan publicere noget på internettet. (Andersen, 2013) Af den grund benyttes forskningsportaler, så der er større sandsynlighed for at litteraturen er valid. Litteraturen til specialet er fundet via Aalborg Universitets forskningsportal (VBN), Google Scholar og den læste litteraturs litteraturhenvisninger. Litteraturen på portalerne er fundet via at søge på forskellige nøgleord, som er forbundet til det undersøgte emne, eksempelvis:

- Social and environmental impact assessment,
- Knowledge theory impact assessment,
- Knowledge brokerage impact assessment,
- Public knowledge in eia og
- Stakeholder knowledge theory planning.

Yderligere er litteraturen fremskaffet via samarbejdet med VVMplus, Rambøll og andre kontaktpersoner.

5.3.1 Primærlitteratur i specialeafhandlingen og dens anvendelse

Specialet benytter som udgangspunkt de tre delrapporter som VVMplus har udarbejdet om sociale konsekvenser i VVM. Delrapporterne bidrager med den nyeste viden omkring blandt andet, hvad sociale konsekvenser er, hvordan de vurderes i den danske VVM-praksis og hvilke begrænsninger og muligheder, der er ved at arbejde med sociale konsekvenser i VVM. Rapporterne fungerer som baggrundsviden, da de er udarbejdet i en dansk kontekst, hvorefter vi undersøger nærmere, hvad sociale konsekvenser er, og hvor viden om sociale konsekvenser skal komme fra.

I forbindelse med at klarlægge sociale konsekvenser tager vi udgangspunkt i litteraturstudie omkring, hvad sociale konsekvensvurderinger definerer som sociale konsekvenser. Her benyttes en rapport fra International Association for Impact Assessment (IAIA). IAIA's rapport er en guide for vurdering og varetagelse af sociale konsekvenser afledt af projekter. Rapportens hovedforfatter er Frank Vanclay som er en meget citeret forsker inden for sociale konsekvenser, hvorfor yderligere litteratur skrevet af Vanclay benyttes. Idet specialeafhandlingen har et teoretisk fokus på muligheden for at overføre erfaringer, ønsker vi at sætte den internationale litteratur i sammenhæng med den danske praksis. Derfor benyttes danske eksempler og undersøgelser, som vurderer sociale konsekvenser, hovedsageligt sundhedskonsekvensvurdering.

Idet helbred og velbefindende er en del af sociale konsekvenser benytter specialeafhandlingen ligeledes litteratur fra sundhedskonsekvensvurderinger både fra international og dansk praksis. Her benyttes eksempelvis en dansk rapport lavet af Sundhedsstyrelsen i 2008 omkring sundhedskonsekvensvurderinger fra teori til praksis. Rapporten bruges til at sætte flere ord på, hvad sociale konsekvenser kan være i en dansk praksis og skabe forståelse af, hvor viden skal komme fra.

Yderligere bruges litteratur til at styrke analysen og diskussionen omkring, hvem og hvad som bør inddrages i processen for at finde viden. Her bruges eksempler på litteratur, hvor der er viden, som kan bidrage til vurdering af sociale konsekvenser, eksempelvis bosættelsesanalyser.

5.4 Interviews og aktionsforskning

Formålet med at afholde interviews er at belyse, hvordan forskellige informanter forstår sociale konsekvenser, hvorledes sociale konsekvenser bør integreres, og hvem der har viden, som kan bidrage til vurderingen af de sociale aspekter. I specialeafhandlingen benyttes interviews og aktionsforskning i samspil. Dette skyldes at sociale konsekvenser i VVM er et emne, hvor der endnu ikke er stor viden indenfor, hvorfor det i løbet af afholdelsen af interviews bliver klart, at det er nødvendigt at supplere de semistrukturerede interviews med en mere deltagende forskning fra vores side. Det betyder også, at interviewene afspejler, at det er et svært emne, hvor det har været nødvendigt at diskutere og tale om emnet. Ligeledes har flere af informanterne en masse på hjertet, da det er felt, som de har stor interesse for at udvikle og forbedre. Det har derfor ikke altid været interviewer, som stiller spørgsmål og informanten, som besvarer. Det har i stedet været en dialog frem og tilbage for at klarlægge problemfeltet.

Dataindsamlingsmetoden interviews giver mulighed for at undersøge specifik viden fra enkelt personer eller grupper og få deres synspunkter gennem dybdegående svar. (Kvale & Brinkmann, 2009) Via kvalitative interviews opnås muligheden for at forstå verden ud fra subjektive synspunkter og informanternes forståelse af verden. I et interview vælges informanterne ud fra et ønske om at vise, hvordan de beskriver og forstår deres opfattelser, handlinger og oplevelser. Det er dog nødvendigt at være opmærksom på, at informanterne handler under forskellige faktorer, som de ikke selv har skabt, såsom diskurser, ideologier og magtrelationer. (Kvale & Brinkmann, 2015) Der findes flere måder at afholde interviews, hvor vi i dette speciale som udgangspunkt benytter semistruktureret interviews og gruppeinterview, idet vi på forhånd forbereder temaer og enkelte spørgsmål, for at sikre, at interviewene/diskussionerne kommer omkring de rette emner (Interviewguiden kan ses i Bilag 1). Det er dog ikke nødvendigt, at emnerne og spørgsmålene besvares i en bestemt rækkefølge, og det er tilladt at stille supplerende og opklarende spørgsmål. (Andersen, 2013) Selvom vi har forberedt en interviewguide i forhold til arbejdsspørgsmålene, så temaerne er relative brede, idet vi undersøger en problemstilling, som

kan være svær at forholde sig til. Heraf endte flere af interviewene som en diskussion frem for et traditionelt interview.

Vi bruger ét gruppeinterview, da vi interviewer fire VVM-praktikere på én gang. Formålet med denne metode er at starte en diskussion og få forskellige svar på konkrete spørgsmål. Metoden er kendetegnet ved en ikke-styrende interviewstil, hvis formål først og fremmest er at få mange forskellige synspunkter frem omkring et emne, der er i fokus. Vi præsenterer de emner, som skal diskuteres og sørger for, at vi i løbet af interviewet kommer gennem alle forberedte emner. Det er altså ikke formålet at nå til enighed eller præsentere direkte løsninger på de spørgsmål der stilles. Det er derimod formålet at få forskellige synspunkter frem. (Kvale & Brinkmann, 2009)

Gruppeinterviews er gode i undersøgelser, hvor der skal opnås viden om et nyt felt. Gruppeinterviews giver større mulighed for livlige og kollektive ordvekslinger, som kan bidrage til flere spontane synspunkter frem, frem for individuelle interviews. (Kvale & Brinkmann, 2009)

I Tabel 5-2 ses en oversigt over de interviews, vi har afholdt. Som det kan ses af tabellen har vi deltaget i en workshop afholdt internt i Rambøll, hvor der blev diskuteret om sociale konsekvenser skal integreres yderligere og hvilke konsekvenser, der i så fald skal integreres. Vi brugte workshoppen, som en mulighed for at få forskellige holdninger til emnet, men også få input til, hvem deltagerne mener, er relevante at inddrage for at finde viden om sociale konsekvenser.

Organisation	Informanter	Dato	Empiri
Aalborg Kommune Miljø- og Energi- forvaltningen	- Tobias Qvistorff Sidén	30. marts 2017 20. april 2017	- Viden om case - Viden om deres forståelse af sociale konsekvenser - Input til kontaktpersoner - Input til, hvem der har viden
	- Michael Møller Nielsen - Morten Bids- trup Ramshev (deltog i første møde)		
Rambøll	- Benn Erik Grav	3. maj 2017	- Viden om informants forståelse af sociale konsekvenser - Input til kontaktpersoner - Informants erfaringer med inddragelse af interessenter/viden - Input til, hvem der har viden
Aalborg Kommune By- og Landskabs- forvaltning	- Anne-Vibeke Skovmark - Peter Serup	3. maj 2017	- Viden om deres forståelse af sociale konsekvenser - Viden om, hvilken viden, der er valid - Input til kontaktpersoner
	- Mette Tams	16. maj 2017	- Viden om informants forståelse af sociale konsekvenser

			<ul style="list-style-type: none"> - Informants erfaringer med viden fra interessenter og værktøjer - Viden om, hvem/hvad, der kan bidrage med viden
Viborg Kommune Job og Velfærd	- Merethe Jelsbak Raundahl	8. maj 2017 (via telefon)	<ul style="list-style-type: none"> - Viden om tværfaglig samarbejde i kommunen - Erfaringer med at samarbejde på tværs - Erfaringer med, at blive inddraget i miljøvurderingen - Input til kontaktpersoner
Rambøll	- Rasmus Hejlskov Olsen - Ditte Marie Mikkelsen - Jais Poulsen - Benn Erik Grav	10. maj 2017	<ul style="list-style-type: none"> - Erfaringer med at søge viden ved interessenter - Holdninger til, hvornår sociale konsekvenser skal vurderes - Input til, hvem der har viden - Holdninger om at benytte metoder og værktøjer fra andre konsekvensvurderinger - Erfaringer fra social konsekvensvurdering
Rambøll (Workshop)	- Ca. 15 deltagere med VVM-erfaring	28. april 2017	<ul style="list-style-type: none"> - Erfaringer med at søge viden ved interessenter - Holdninger til, hvornår sociale konsekvenser skal vurderes - Input til, hvem der har viden
Aalborg Universitet (Stopinterview)	- Lone Kørnøv	23. maj 2017	<ul style="list-style-type: none"> - Viden om den reviderede lovgivning og krav til vurdering af sociale konsekvenser

Tabel 5-2 Oversigt over interviews og workshop samt et overordnet indblik i, hvilken empiri, vi har fået fra de forskellige interviews

De interviewede er valgt på baggrund af, de har erfaring med miljøkonsekvensvurdering og på baggrund af deres viden om vurdering af sociale konsekvenser. Vi har i løbet af specialeafhandlingen kontaktet i alt 24 informanter (eksklusiv workshop), som formodes at kunne bidrage med viden til afhandlingens problemstilling, hvor det ikke er lykkedes at få et interview med alle sammen. En diskussion af, hvorfor dette ikke lykkes forefindes i afsnit 7.2, hvor processen for at finde viden gennemgås. Idet der arbejdes med kvalitative metoder, bliver der i løbet af interviewene/møderne skrevet noter eller optaget, hvorefter udsagn og informationer inddeles i farver, alt efter hvor besvarelserne kan bruges i analysen og diskussionen. Noter og E-mailkorrespondancer kan ses i Bilag 2 og Bilag 3.

6 HVAD ER SOCIALE KONSEKVENSER

Følgende kapitel er delt op i to afsnit, hvor første afsnit analyserer den nuværende danske VVM-praksis i forhold til dens institutionelle udfordringer, og andet afsnit analyserer, hvorvidt andre konsekvensvurderingers forståelse af sociale konsekvenser kan anvendes i en dansk VVM-kontekst.

6.1 Den nuværende danske VVM praksis

Dette afsnit tager afsæt i teorien omkring institutioner for at klarlægge, hvad der fastholder miljøkonsekvensvurdering i dens nuværende form og dermed også bidrage med, hvor der er mulighed for at inddrage sociale konsekvenser yderligere i forhold til institutionelle aspekter. Dette gøres for at vide, hvor der er muligheder for at inddrage national og international viden om sociale konsekvenser.

Analysen af institutionerne og dens bærere i forhold til den nuværende danske VVM-praksis, skal ses som et øjebliksbillede, jævnfør den videnskabsteoretiske ramme. Analysen går bagom og stiller spørgsmål til, hvorfor praksissen i dag er fastholdt i én bestemt måde. Analysen er lavet på baggrund af den umiddelbare forståelse, og der er dermed mulighed for, at der gås yderligere i dybden med institutionerne. Dette ses dog ikke som et behov for nærværende specialeafhandling, da nærværende afsnit blot er en ”stepping-stone” for forståelse af den nuværende praksis.

I Danmark anvendes konsekvensvurderingsværktøjerne VVM og SMV, hvor der er fokus på en miljømæssig vurdering af planer, programmer og projekter. Selvom det er en vurdering af miljøet vurderes nogle sociale konsekvenser også grundet den brede forståelse af miljøbegrebet (Larsen, et al., 2015). For at forstå, hvad der fastholder VVM, undersøges i første omgang den regulative søjle jævnfør institutionel teori. Derfor forklarer følgende den danske lovgivning inden for VVM med fokus på de sociale konsekvenser, som er en del af lovgivningen.

Begrebet sociale konsekvenser står ikke direkte i lovgivningen, derimod er der fokus på forskellige områder, hvor sociale faktorer indgår, eksempelvis bæredygtig udvikling, befolkning, menneskers sundhed og landskab (Retsinformation, 2017). VVM-vejledningen fra 2009² lægger eksempelvis social værdi til landskabspåvirkningen i forhold til blandt andet at kunne færdes i landskabet og adgang hertil. Begrebet sundhed har ikke tidligere direkte været en del af VVM-bekendtgørelsen og er først tilføjet i den reviderede lovgivning. Dog er sundhed ikke et nyt begreb i miljøvurderingssammenhæng. På SMV området var det også før den reviderede lovgivning et krav at vurdere sundhed. Vejledningen på området beskriver sundhed som:

*”Befolkning tager sigte på en vurdering af den **miljømæssige forandring, som påføres mennesker** som sådan, dvs. **befolkningens levevilkår eller menneskelig sundhed**. Menneskers sundhed handler om **miljøets påvirkning af individet**, dvs. menneskers mulighed for at **opretholde en tilfredsstillende sundhedstilstand**.”*
(Retsinformation, 2013)

² VVM-vejledningen gælder for den tidligere bekendtgørelse. Der er endnu ikke udgivet en vejledning for den reviderede lovgivning, men den er under udarbejdelse.

I den tidligere VVM-bekendtgørelse har der været krav til at vurdere de socioøkonomiske konsekvenser, som er afledt af miljøet (Retsinformation, 2014). Jævnfør den reviderede lovgivning er der ikke længere krav til at vurdere de socioøkonomiske faktorer, hvilket også betyder, at det ikke længere står i lovgivningen, at det er de miljøafledte sociale konsekvenser, som skal vurderes (Kørnøv, 2017). Dette understøtter ligeledes relevansen af at undersøge de ikke-miljøafledte konsekvenser nærmere. Ud fra ovenstående citat fra SMV-vejledningen varetager flere af punkterne socioøkonomiske overvejelser, hvilket kan være del af årsagen til, at begrebet socioøkonomi udtages af lovgivningen.

I forhold til institutionel teori, består institutioner blandt andet af den regulative søjle, hvor det handler om, at opfylde gældende regler og lovgivning. Informanterne er især opmærksomme på, at den gældende lovgivning skal overholdes. Det betyder blandt andet, at der i workshoppen med Rambøll blev diskuteret lovgivning, og at lovgivningen udelukkende stille krav til *vurdering af den miljømæssige forandring*. Dermed var det lovgivningens minimums krav, som for nogle til workshoppen afgjorde, hvad der skulle vurderes på. Her var det altså tydeligt, at den var den regulative søjle, som afgjorde hvordan konsekvenser vurderes i miljøkonsekvensvurdering. Den reviderede lovgivning betyder heraf også, at der kan ske et skifte i forhold til at fokusere mere på det ikke-miljøafledte. Men jævnfør Kørnøv (2017) så er det et fortolkningsspørgsmål, hvorvidt sociale konsekvenser får større betydning. Vurderingen af sociale konsekvenser afhænger heraf i høj grad af den reviderede vejledning, som udgives senere (Skovmark & Serup, 2017).

I forhold til institutions bærer, så er det symbolske systemer, som regler og love, der er med til at fastholde, hvorledes konsekvenserne vurderes i miljøkonsekvensvurderingen. I forhold til den nye VVM-lovgivningen er der grobund for, at sociale konsekvenser i højere grad vurderes. Da der sker en ændring i de symbolske systemer, som regler og love forventes vurderingen i miljøkonsekvensvurdering også tilsvarende ændret.

Lovgivningen stiller dog kun minimumskrav, hvorfor der er rig mulighed for at gå ud over lovgivningen og medtage andre sociale konsekvenser end dem, som er afledt af miljøet (Poulsen, 2017; Mikkelsen, 2017) På trods af minimumskravene ses det dog, at der udarbejdes vurderinger til emner, hvor der ikke er direkte krav til fra lovgivningen (Rambøll, 2017). En årsag hertil kan være de gældende, værdier, normer og roller, hvor der kan være forventninger fra interessenter til bestemte vurderinger. I forhold til at forandre, hvad der vurderes i VVM, ser rådgiverne at de har en stor rolle, i forhold til at vise fordele ved en udvidet vurdering og herigennem gå foran og overbevise bygherrerne (Olsen, 2017). Rådgiverne nævner dog også, at politikerne har en rolle i forbindelse med forandringer, idet de kan stille krav til, hvad de ønsker vurderet, inden de træffer beslutninger (Rambøll, 2017; Grav, 2017,b).

I interviewet med planafdelingen ved Aalborg Kommune, nævnes det, at en yderligere inddragelse af sociale konsekvenser, og hvorledes dette gøres, skal stemme overens med deres rolle som myndighed. De lægger vægt på behovet for som myndighed at være objektive. (Skovmark &

Serup, 2017) Der er blandt andet en forventning til, hvordan en proces skal forløbe, hvad den skal indeholde samt forventninger til forskellige roller og rutiner fra flere interessenter. Normerne er dog også med til at fastholde den nuværende praksis grundet faste standarder og værdier (Scott, 2014).

Den kulturelle-kognitive søjle har også indflydelse på, hvorfor praksissen står stærkt. Her handler det om, at praktikere agerer på en bestemt måde, uden at der tænkes over hvorfor. Der er altså en bestemt tradition, hvor der ageres inden for (Grav, 2017,a). Det kulturelle-kognitive ligger sig op af den normative søjle, idet det kan være svært at afgøre, om en bestemt ageren gøres ud fra rutiner og vaner, eller om det gøres ubevidst af den enkelte. Det er dog klart, at der er kulturelle-kognitive bærere, som består af kategorier, skemaer og rammer. Det betyder, at der i VVM handles inden for fastlagte kategorier og skemaer, hvor screenings- og scopingsskemaer kan nævnes som eksempel. Screenings- og scopingsskemaer omhandler i høj grad de miljøafledte konsekvenser, hvor de sociale konsekvenser nævnes begrænset. Det nævnes i vores undersøgelser, at de sociale aspekter i højere grad vil blive overvejet, hvis der tilføjes punkter til skemaerne (Ramshev, et al., 2017). Som eksempel kan Viborg Kommune nævnes, hvor tre punkter til sundhed er tilføjet i screenings- og scopingsskemaet (Raundahl, 2017), hvorved der er sket et skift i traditionen.

Ud fra den institutionelle teori, er der elementer fra både den regulative, normative og kulturel-kognitive søjle, som har en indflydelse på, hvorfor den danske VVM-praksis står stærk og bliver fastholdt. Institutionerne og dens bærere kan være forskellige internt i organisationer og mellem organisationer, da organisationer har deres egne grænser og institutionaliseret funktioner via kultur, relationer, rutiner og artefakter. (Scott, 2014) Dette kunne blandt andet ses, da Rambøll internt diskuterede, hvordan interessenter inddrages, hertil var der forskellige forståelser og rutiner internt. (Mikkelsen, 2017; Grav, 2017,b) Den institutionelle teori kan anvendes til at se, hvor organisationen bliver fastholdt, men også på samme tidspunkt hvor, der kan skabes en ændring, hvis dette ønskes (Scott, 2014).

Institutionen bliver dog også påvirket udefra, og det samfund som det befinder sig i. Derved bør også være opmærksomhed på de tendenser, der i samfundet, og som kan præge institutionen. I dag ses der blandt andet en tendens til, at der kommer yderligere fokus på sociale værdier, socialt ansvar og sociale bæredygtighed på flere forskellige niveauer både nationalt og internationalt. (Tams, 2017; Raundahl, 2017; Grav, 2017,a) Det er noget af denne tendens, der afspejles i, at der er fokus på, at sociale konsekvenser yderligere skal vurderes i den danske VVM-praksis. Som det ses i indeværende afsnit, vurderes sociale konsekvenser hovedsageligt ud fra de lovmæssige krav. For at undersøge, hvorledes sociale konsekvenser i højere grad kan integreres i den danske VVM-praksis, undersøger følgende afsnit andre konsekvensvurderinger med fokus på, hvordan de sociale konsekvenser vurderes.

6.2 Forståelser af sociale konsekvenser

Følgende afsnit tager udgangspunkt i teorien omkring policy transfer ved at sætte rammer for at analysere, hvorvidt vurdering og forståelse af sociale konsekvenser fra andre konsekvensvurderinger kan overføres til en dansk VVM-praksis.

Begrebet, sociale konsekvenser, anvendes flittigt både indirekte og direkte i forskellige konsekvensvurderingsværktøjer i og uden for Danmark. Fortolkningen af begrebet er dog varierende alt efter formålet med konsekvensvurderingen. For at få en holistisk forståelse af, hvad sociale konsekvenser er, undersøges det i indeværende afsnit, hvordan begrebet anvendes i henholdsvis:

- Social konsekvensvurdering (SIA),
- Vurdering af Virkninger på Miljøet (VVM),
- Strategisk Miljøplanlægning (SMV) og
- Sundhedskonsekvensvurdering (HIA).

Begrundelsen, for at vælge netop de fire konsekvensvurderinger er på baggrund af, at der allerede er implementeringer heraf i en dansk kontekst, herudover arbejder de med forskellige aspekter af sociale konsekvenser, således der medtages et mere holistisk billede heraf. I Danmark er der kun lovmæssige krav til at udføre miljøkonsekvensvurdering, dog er der en stigende tendens til at udføre sundhedskonsekvensvurdering, selvom der ikke er lovmæssige krav herfor (Sund By Netværket, 2010). Ligeledes ses der eksempler på social konsekvensvurderinger (Rambøll, u.d.). I indeværende analyse benyttes både internationale og nationale forståelser. For at kunne overføre disse til en dansk kontekst er der jævnfør vores teoretiske ramme opmærksomhed på, hvor meget, som kan overføres fra den internationale og nationale praksis, og om der bør ske en tilpasning. Der tages udgangspunkt i, at anvende Vanclays forståelse af sociale konsekvenser (se afsnit 3.1) og heraf udbygge forståelsen af sociale konsekvenser, ud fra konsekvensværktøjer anvendt i Danmark og specialeafhandlingens interviews.

6.2.1 Sociale konsekvenser ifølge social konsekvensvurdering

Sociale konsekvenser vurderes direkte i sociale konsekvensvurdering, hvorfor det er det første sted, der søges viden omkring begrebet sociale konsekvenser. SIA vurderer sociale konsekvenser på plan- og projektniveau, (Vanclay, 2015) hvilket skaber forbindelse til miljøkonsekvensvurdering. Den internationale vejledning for SIA beskriver social konsekvensvurdering som værende:

”Processen for at analysere, tjekke og styre de påtænkte og uønskede sociale konsekvenser, både positive og negative, af planlagte interventioner (politikker, programmer, planer og projekter) samt enhver social forandringsproces afledt af interventionerne.”

(Vanclay, 2015)

Citatet belyser, at værktøjet er bredt, idet det handler om *alle sociale forandringsprocesser*, der skal tages højde for i et givent projekt. SIA anvendes både direkte, og mere indirekte i planer, programmer og projekter i forskellige lande, det er dog forskelligt om SIA er påkrævet lovgivningsmæssigt (Burdge & Taylor, 2012). Forskellen i SIA og VVM ligger hovedsageligt i, at der er større fokus i SIA på de positive konsekvenser, selvom der stadig er behov for at sikre, at de negative påvirkninger identificeres og deraf formindskes eller afbødes. De positive konsekvenser kan blandt være, at sikre at projektet også servicerer et lokalsamfunds behov, eller projektet kan yde en social investering til at støtte social bæredygtighed. (Vanclay, 2015) *Social licens* er også væsentligt i SIA. Dette handler om, at der er et vist niveau af accept og anerkendelse af et givent projekt fra især de påvirkede lokale interessenter. Hermed er det ikke altid nok blot at overholde minimumskrav fra lovgivningen, forventningerne fra interessenterne bør også imødekommes. En anden forskel ligger i, hvornår i processen VVM og SIA opstartes. SIA opstartes tidligere i planlægningsprocessen end VVM, idet spekulationer omkring et projekt kan skabe sociale konsekvenser. (Vanclay, 2015)

VVM og SIA har dog også lighedspunkter, idet de begge vurderer på projektniveau, og følger den samme proces gennem scoping, screening, identifikation af alternativer, forudsigelse og vurdering af konsekvenser med videre, hvilket kan være en fordel, når/hvis de skal kombineres. Da der er ligheder mellem VVM og SIA tages der i analysen udgangspunkt i definitionen af sociale konsekvenser fra Vanclay (2003), som også beskrevet i afsnit 3.1, hvor en social konsekvens er en ændring i flere end én af otte kategorier i Tabel 6-1.

Kategori	Forklaring
Levevis	Hvordan mennesker lever, leger, arbejder og interagerer med hinanden til daglig.
Kultur	Menneskers fælles overbevisninger, værdier, skikke og sprog eller dialekt.
Lokalsamfundet	Lokalsamfundets sammenhæng, stabilitet, karakter, services og faciliteter.
Det politiske system	Det omfang folk er i stand til at deltage i beslutninger, der påvirker deres liv, niveauet af demokratisering, som finder sted og de ressourcer, der er til rådighed til dette formål.
Miljøet	Kvaliteten af den luft og det vand mennesker bruger, tilgængeligheden og kvaliteten af den mad de spiser, niveauet af fare eller risiko, det støv og støj de er udsat for, tilstrækkeligheden af de sanitære forhold, deres fysiske sikkerhed og deres adgang til og kontrol over ressourcer.

Helbred og velbefindende	Tilstanden af komplet fysisk, mentalt socialt og spirituelt velbefindende og ikke blot fraværet af sygdom eller svagelighed.
Personlig- og ejendomsret-tigheder	Hvorvidt mennesker er økonomisk påvirkede eller oplever personlige ulemper, som kan inkludere en krænkelse af deres borgerrettigheder.
Frygt og forhåbninger	Menneskers opfattelse af deres sikkerhed, deres frygt for deres lokalsamfunds fremtid og deres forhåbninger for egen og deres børns fremtid.

Tabel 6-1 Vanclays definition af sociale konsekvenser (Vanclay, 2003) oversat af (Larsen & Nielsen, 2016)

Vanclays definitionen af sociale konsekvenser er dog ikke udarbejdet direkte til en dansk kontekst, og derfor er det nødvendigt at være opmærksom på, om kategorierne og forklaringerne hertil kan overføres til en dansk kontekst. Af den grund er det relevant at undersøge, hvilke lovkrav der er til vurdering af sociale konsekvenser i en dansk miljøkonsekvensvurdering, og hvilken praksis der i dag er gældende i miljøkonsekvensvurderinger. Formålet med at undersøge dette, er at finde ud af, om der er nogle kategorier, som umiddelbart ikke er ligeså relevante, og om der er nogle kategorier, som allerede i dag vurderes i høj grad. Ligeledes er formålet at sætte eksempler på Vanclays forklaringer, da vores undersøgelser har vist, at forklaringerne ikke var nok, til at give en klar forståelse af, hvad der kan vurderes. Selvom der er forklaringer til, hvad kategorierne indeholder, er det svært at skille dem ad i praksis. Dette skyldes, at emner (eksempelvis beskæftigelse) kan anses med forskellige perspektiver. Beskæftigelse kan høre til levevis i form af, hvordan mennesker arbejder og lever, men beskæftigelse kan også vedrøre lokalsamfundet i form af samfundets stabilitet via arbejdspladser og mulighed for uddannelse. Hertil kan der være forskellige forståelser af, hvad der er sociale konsekvenser og hvilke punkter kategorierne omhandler. Som eksempel kan kategorien kultur nævnes, hvor nogle informanter har forbundet kategorien med vurdering af den kulturhistoriske påvirkning, hvor andre forstår katego-

rien som de kulturelle forskelligheder i et lokalsamfund. Specialeafhandlingen tager udgangspunkt i forståelsen om kulturelle forskelle og ikke kulturhistorie. Den kulturhistoriske vurderingen hører ind under kategorien miljø, på baggrund af lovgivningens sammenkædning med landskabspåvirkning.

I forbindelse med definitionen af sociale konsekvenser bør det nævnes, at sociale konsekvenser i social konsekvensvurdering er bredere end vurderingen i VVM. I social konsekvensvurdering vurderes alle områder, hvor mennesker bliver væsentlig påvirket af direkte eller indirekte af sociale konsekvenser (Vanclay, 2003) Formålet med VVM, i forhold til vurdering af sociale konsekvenser, kan tolkes forskelligt alt efter, hvem der spørges. Nogle praktikere fortolker den tidligere og reviderede lovgivning som om, at der kun bør vurderes miljøafledte sociale konsekvenser (Rambøll, 2017), hvor andre mener, at den nye lovgivning sidestiller miljø og sociale konsekvenser, hvorved de ikke-miljøafledte også skal vurderes. (Kørnøv, 2017) På trods af fortolkning, så er lovgivningen et minimumskrav (Europæiske Union, 2014), hvorved der er mulighed for at

inddrage en mere dybdegående vurdering af de sociale konsekvenser, hvilket kan have flere dele, som det kan ses både i kapitel 2 og i følgende afsnit.

6.2.2 Sociale konsekvenser i dansk lovgivning og VVM-praksis

Ud fra miljøkonsekvensvurderings lovgivningen for VVM og SMV og vejledningers forklaringer er sociale konsekvenser et bredt begreb, som kan indeholde mange forskellige faktorer. For en opfølgning på, hvorledes lovgivning og vejledning anser social konsekvenser i forhold til Vanclys forståelse af sociale konsekvenser ses følgende Tabel 6-2. Listen er udarbejdet ud fra krav, vejledning, mål og eksempler, det er nødvendigvis ikke regulative krav til alle punkterne. Listen kan bruges til at udvide forståelsen af begrebet sociale konsekvenser.

Kategorier	Eksempler
Levevis	<p>VVM:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Offentlig adgang til landskab, natur, rekreative områder, grænser for brug af områder <p>SMV:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rekreation og friluftliv - Befolkningsændringer - Adgang til uddannelse og arbejde
Lokalsamfundet	<p>VVM:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lokale værdier, f.eks. forsamlingshuse og skoler <p>SMV:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rekreation og friluftliv - Befolkningsændringer - Risiko for kriminalitet - Trafikal tilgængelighed - Adgang til uddannelse og arbejde - Adgang til service - Attraktivitet af byerne - Landdistrikters udviklingsvilkår
Miljøet	<p>VVM og SMV:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Støjforhold og vibrationer - Lys og skygge - Lugtgener - Varme - Luftforurening - Flora, fauna - Jordbund - Overfladevand og grundvand, i form af kvalitet og påvirkning

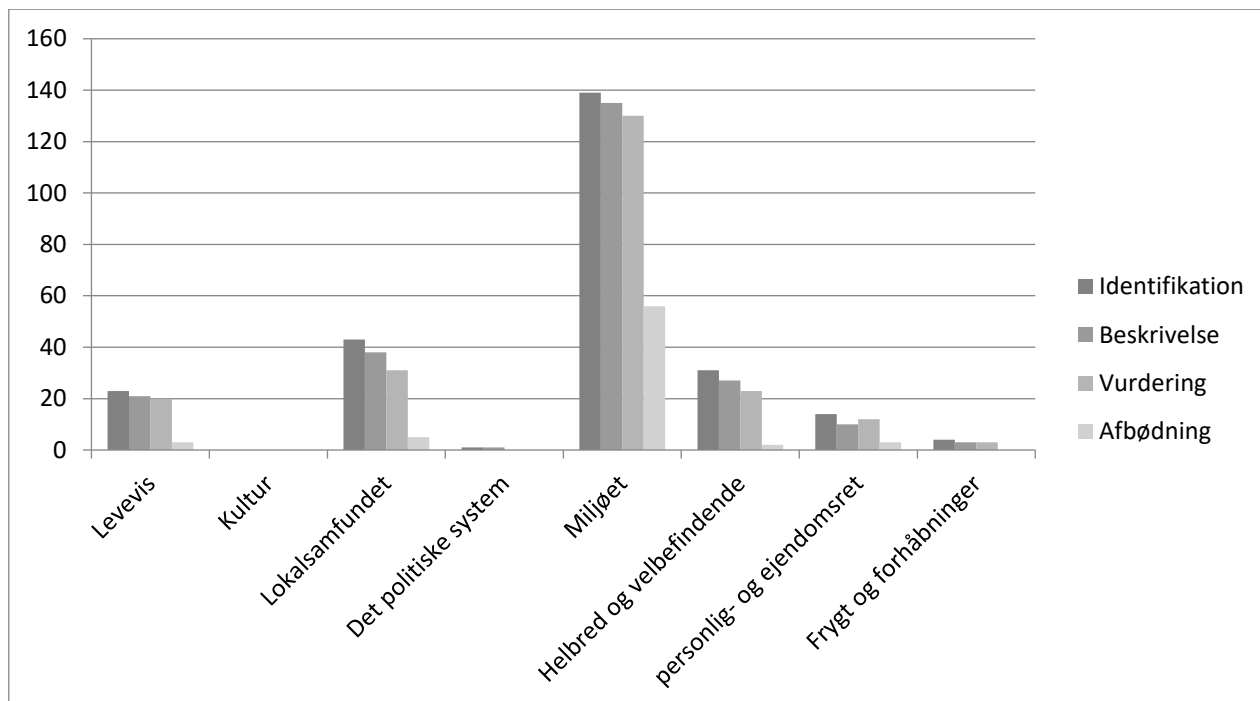
	<ul style="list-style-type: none"> - Klima, både mikroklima og fremtidige klimaændringer - Transport, blandt andet i form af støj, vibrationer og sikkerhed - Materielle goder - Kulturarv - Anvendelse af naturressourcer, kvalitet og regenereringskapacitet - Affaldsproduktion, spildevand, farligt affald og øvrigt affald - Ændringer i det kendte landskab, ud fra et historisk, kulturelt, arkæologisk, æstetisk eller geologisk synspunkt
Helbred og velbefindende	<p>VVM:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Menneskelig sundhed <p>SMV:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Støjbelastning af boliger - Trafikkens sundhedsmæssige konsekvenser - Mulighed for cykling, gang og kollektiv trafik - Sundhedstilstand - Grundvandskvalitet - Luftforurening i byer - Sunde boliger - Stråleniveau
Personlige- og ejendomsrettigheder	<p>VVM:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Grænser for brug af arealer <p>SMV:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tilgængelighed og adgang
Frygt og forhåbninger	<p>VVM:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Trafiksikkerhed, risiko for ulykker og katastrofer <p>SMV:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Trafiksikkerhed - Faren for menneskers sundhed, f.eks. på grund af ulykker

Tabel 6-2 Den danske lovgivning samt vejlednings forståelse af sociale konsekvenser i forhold til Vanclays kategorier (Larsen, et al., 2017; Miljøministeriet, 2006; Miljøministeriet, 2009; Retsinformation, 2017; Retsinformation, 2013)

Som det ses i tabellen, er der flere af Vanclays kategorier, hvor lovgivning og vejledning bidrager, selvom begrebet sociale konsekvenser ikke står direkte nævnt heri. Dermed behandler miljøvurderingskonsekvenser allerede flere punkter, der kan beskrives som sociale konsekvenser. Som det kan ses i tabellen er kategorierne kultur og det politiske system ikke nævnt, idet der ikke i lovgivning eller vejledning er nævnt noget, som skal vurderes inden for disse to kategorier.

Hvordan de sociale konsekvenser reelt vurderes i praksis i en dansk kontekst, har VVMplus undersøgt via 19 miljøkonsekvensvurderinger for ved varende energiprojekter. Da der i lovgivningen ikke står specifikt, hvorledes sociale konsekvenser bør vurderes, og hvad vurderingen specifikt bør indeholde, er det varierende hvilke punkter, som inddrages i vurderingen. (Larsen

& Nielsen, 2016). Hvorledes Vanclays kategorier fordeler sig i de 19 miljøkonsekvensvurderinger, ses i Figur 6-1. Samtidig viser figuren, hvordan de sociale konsekvenser er inkluderet i miljøkonsekvensrapporterne.

Figur 6-1 Antal sociale konsekvenser fordelt på kategori, som er identificeret, beskrevet, vurderet og afbødet. (Larsen & Nielsen, 2016)

Figur 6-1 viser tydeligt, at det primært er *miljø*, som er inkluderet i de udvalgte 19 miljøkonsekvensrapporter. Dette kan skyldes, der direkte stilles krav til vurdering af eksempelvis støj, natur og luft. VVMplus studiet viser, at de sociale konsekvenser ikke vurderes systematisk, hvilket betyder, at inkluderingen af konsekvenser varierer fra projekt til projekt. Ligeledes er det forskelligt, hvor meget de sociale konsekvenser belyses, hvilket kan ses af figurens søjler. (Larsen & Nielsen, 2016)

I de 19 miljøkonsekvensrapporter vurderes der også på sociale konsekvenser, som ikke er målbare, det gælder blandt andet påvirkninger på rekreative værdier og landskabspåvirkningen. Hvordan de 19 miljøkonsekvensrapporter forholder sig til Vanclays otte kategorier, ses i Tabel 6-3. Herudover fremgår det af tabellen, hvilke bekymringer borgerne har til fem miljøkonsekvensrapporter for vedvarende energiprojekter.

Kategorier	Hvad der vurderes i VVM	Hvad borgere bekymrer sig for
Levevis	Rekreative interesser, sejl- og vandsport, lystfiskeri, jagt, forsknings- og undervisningsinteresser	Udearealer, rekreative værdier, stilhed, indlæringssevne, sårbare grupper, jagt, rekreative værdier, udsigt, brugsværdi af sommerhuse, se på stjerner, fred og ro, herlighedsværdi, kan ikke blive boende
Lokalsamfundet	Jordbrugserhverv/fødevarerproduktion, arbejdspladser, turisme, lokale image, fiskeri, erhvervsliv, råstofindvinding, luft- og skibstrafik, økonomisk støtte til lokalområdet, attraktivitet som beboelse, vejkapacitet, muligheder for anparter	Attraktivitet ift. bosætning, husdyr, lokal udvikling, affolkning, heraf skoler og børnehaver, sammenhold, manglende lokal gevinst, arbejdspladser, splittelse af lokalsamfund, sejlruiter, turisme, tab af skatter, lokale håndværkere, serviceerhverv, ejendoms-mæglere, forfald, udlejning, færre ressource-stærke indbyggere, liggetider, fiskeri, natur-næreværdier
Det politiske system	Lodsejers rettigheder	Manglende kontrol ved drift, mistillid til proces, det politiske system og kommunen, umyndiggørende proces, kløft mellem bygherre/jordejer og lokalsamfund
Miljøet	Støj, visuelt, drikkevand, risiko for trafikuheld/sejluheld, risiko for produktionsuheld, støv, refleksioner, lys, luftforurening, vibrationer, skyggekast, trafikale gener, magnetfelter, miljøfremmede stoffer, jordforurening, lugt	Støj, skyggekast, visuelt, refleksioner, kumulativ visuel og støj, vibrationer, lavfrekvent støj, oliespild fra sejladsulykker, infralyd, tung transport, lugt
Helbred og velbefindende	Støj, luftforurening, helbred/folkesundhed/velfærd, skyggekast/refleksioner, luft, trafikulykker, visuelt, klima, driftsuheld, smitterisiko, miljøfremmede stoffer, drikkevand, lys, rekreativt, magnetfelter	Mistrivsel, livskvalitet, søvn, hjertekarsygdomme, stress, indlæringssevne, depression, højt blodtryk, fødselsvægt og diabetes, lavfrekvent støj, skyggekast og støj, psykisk helbred, møllernes bevægelse, infralyd, lys
Personlige- og ejendomsrettigheder	Ejendomsværdi, råderet over jord, privatøkonomiske tab, varmepriser	Ejendomsværdi og nye investeringer, eget erhverv, muligheder for lån/kredit, usælgelige ejendomme, stavnsbinding, udlejning, muligheder for andele i vindmøller, skader på veje og anlæg, oprydning efter endt drift
Frygt og forhåbninger	Trafiktryghed og -sikkerhed, barriereeffekt, u-eksploderet ammunition	Usælgelige ejendomme, attraktivitet for bosætning, affolkning, børn og børnebørn, økonomisk tab, et industrianlæg åbner mulighed for anlæg af flere, betydning for fremtidig restriktioner for støj, usikkerhed efter endt drift, forvandling til udkantsområde, økonomisk usikkerhed, trafiksikkerhed, fremtidsudsigter, lokalsamfundets sammenhængskraft

Tabel 6-3 Sociale konsekvenser i 19 miljøkonsekvensvurdering i forhold til Vanclays tabel (Larsen & Nielsen, 2016, p. 13+14) og borgernes bekymringer ved fem VVM-projekter. Alle projekter er vedvarende energi projekter. (Larsen, et al., 2016, pp. 14-17)

Umiddelbart er der en del punkter, som vurderes allerede, men sammenlignet med, hvad borgere bekymrer sig for ved fem vedvarende energiprojekter (se højre kolonne i tabellen), er det kun en del af de sociale konsekvenser, som varetages i miljøkonsekvensrapporten. Der er altså en uoverensstemmelse mellem, hvad der bliver vurderet, og hvad borgere bekymrer sig for, hvilket ofte giver store konflikter og modstand til projekterne (Larsen, et al., 2016).

Når der ses nærmere på de enkelte miljøkonsekvensvurderinger, ses det ligeledes, at det er varierende, hvilke sociale konsekvenser der vurderes. Det er eksempelvis kun i ni af de 19 vurderinger, som medtager arbejdspladser og tre, som medtager lokalt image. (Larsen & Nielsen, 2016) Årsagen hertil kan være grundet forskellige typer projekter, hvor noget ikke vurderes væsentlig/relevant, men det kan også skyldes forskellige forståelser af begrebet sociale konsekvenser. Der er ligeledes ikke en systematisk forståelse af begrebet blandt informanterne i specialeafhandlingen. Fra casesamarbejdet med Aalborg Kommune, er den umiddelbare forståelse af sociale konsekvenser, at det er en direkte påvirkning af brugerne af et område eksempelvis fra støj eller begrænset adgang. Dog bliver der refereret til, at sociale konsekvenser også kan være positive, samt at et givent projekt kan skabe indirekte sociale konsekvenser. (Sidén & Nielsen, 2017) Det er dog ikke praksis for at vurdere positive konsekvenser i høj grad i VVM (Larsen & Nielsen, 2016).

Forståelsen af sociale konsekvenser blandt flere af rådgiverne og embedsfolkene er orienteret mod, hvad der er krav til fra lovgivningen, hvor de nævner, at det er de miljøafledte konsekvenser og ikke de konsekvenser, som er afledt af projektet. Der er fokus på, at det skal være muligt at lave kvantificerbare, objektive og valide resultater. En informant stillede eksempelvis spørgsmål ved, hvordan det er muligt at vurdere på, om en skolelukning skyldes et projekt, eller om det ville være sket alligevel. Rådgiverne ligger dog alligevel vægt på, at der bør kortlægges viden om det lokalsamfund, der planlægges for og praksissen for at gøre dette skal forbedres. (Rambøll, 2017) Hvis det sociale ses i en bredere planlægningssammenhæng, så er praksis begyndt at bevæge sig hen mod et større fokus på social bæredygtighed og vigtigheden af at inddrage det sociale aspekt i strategier og planlægning, hvorved der søges viden omkring de lokalsamfund, der planlægges for. Ligeledes er der stigende praksis for at vurdere på sundhedsaspektet ved at inddrage tværfaglig viden. (Raundahl, 2017; Tams, 2017; Sund By Netværket, 2010) Det argumenteres dog fra flere af praktikerne, at den sociale vurdering ligger før VVM, da politikere og embedsmænd allerede må have overvejet og vurderet det sociale aspekt, inden der gives tilladelse til at arbejde videre. I forhold til processen i SIA, kan argumenterne fra praktikerne sidestilles med, at sociale konsekvenser bør vurderes allerede inden et projekt miljøvurderes.

6.2.3 Sociale konsekvenser ifølge sundhedskonsekvensvurdering

Da sundhed skrives ind i VVM lovgivningen, er det relevant at have en dybere forståelse af, hvad sundhedsbegrebet indebærer. Ligeledes er sundhed del af Vanclays otte kategorier via helbred og velbefindende, hvorfor det er relevant at sætte flere konkrete eksempler på forklaringen for at skabe en mere dybdegående forståelse jævnfør videnskabsteori. I Danmark er der ingen lovkrav til sundhedskonsekvensvurderingen, hvorved der ikke særlig mange af disse konsekvensvurderinger i Danmark. (Bistrup & Brønnum-Hansen, 2012) Til gengæld er der stigende interesse indenfor feltet i Danmark (Sund By Netværket, 2010), og det er en konsekvensvurdering, der anvendes internationalt. (Bistrup & Brønnum-Hansen, 2012)

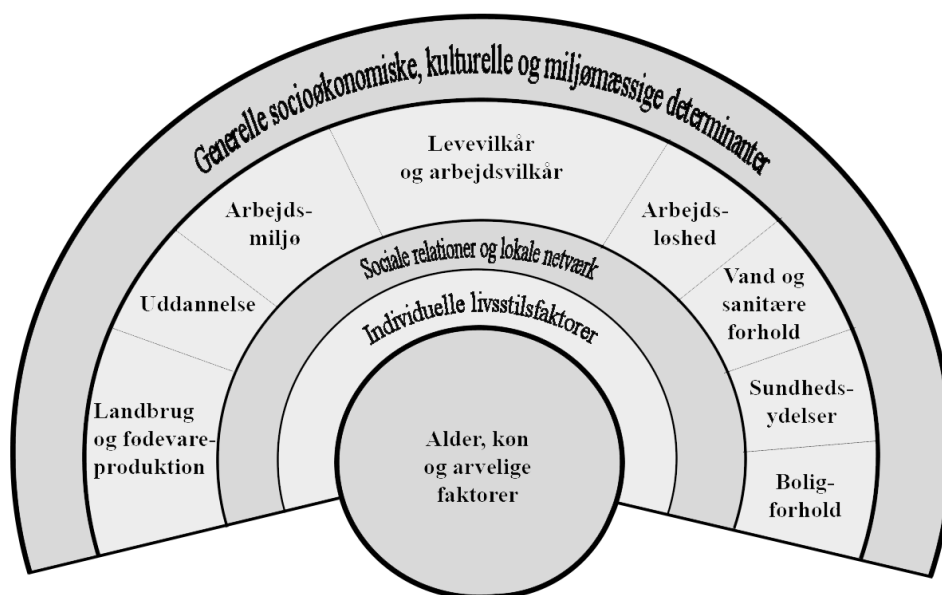
Der er ingen korrekt definition på HIA, som er den internationale forkortelse for Health Impact Assessment, men WHO nævner nogle forskellige definitioner, hvor hoveddefinitionen er (WHO, 2017):

“En kombination af procedurer, metoder og værktøjer, hvor ud fra en politik, program eller projekt kan blive vurderet i forhold til dens potentielle effekter på befolkningens helbred og fordelingen af disse effekter inden for befolkningen.”

(WHO, 2017)

I Danmark er der som sagt ikke lovkrav til HIA, dog er der på statsniveau i 2008 lavet en sundhedskonsekvensvurdering (Sundhedsstyrelsen, 2008). Formålet med denne sundhedskonsekvensvurdering er at virke som et redskab, som sætter sundhed på den politiske dagsorden, herudover skal den give mulighed for at samarbejde mellem flere forskellige fagområder og derved arbejde på tværs. Sundhedskonsekvensvurdering arbejder med sundhed i et bredt perspektiv, idet den tager udgangspunkt i WHO's definition af sundhed som er: *”en tilstand af fuldstændig fysisk, psykisk og socialt velbefindende og ikke blot fravær af sygdom eller svækkelse”*. (Sundhedsstyrelsen, 2008)

Statens sundhedskonsekvensvurdering beskriver sundhed i et bredt perspektiv, hvor der er forskellige forhold, der direkte og indirekte påvirker sundhed. Figur 6-2 Model over sundhedsdeterminanter Figur 6-2 understøtter, at samfundets sundhedstilstand er afhængig af flere forskellige forhold, denne er en model, der stammer fra WHO. Den individuelle livsstil og sundhedsadfærd har en stor betydning, men det har de levevilkår, som samfundet lever under osv., der er flere niveauer, som påvirker den generelle sundhed. Dermed kan det heller ikke afgrænses til, at en enkelt sektor har ansvaret for sundhed. (Sundhedsstyrelsen, 2008) Det vurderes, at selvom Figur 6-2 kan anvendes i en international kontekst, at den også kan anvendes i en dansk kontekst, idet beskrivelserne i figuren er brede. Graden er væsentligheden af de forskellige beskrivelser, vil dog variere, både fra land til land, men også fra projekt til projekt.

Figur 6-2 Model over sundhedsdeterminanter (Sundhedsstyrelsen, 2008)

Sund By Netværket har lavet en undersøgelse af sundhedskonsekvensvurderingspraksisen i danske kommuner og regioner i 2010. Her er det undersøgt hvilke sociale faktorer, som inkluderes i screeningerne i de kommuner, som arbejder med social konsekvensvurdering. Kommunerne arbejder med sundhedskonsekvensvurdering i byplanlægningen, miljøvurdering (SMV) og i et tværsektorielt arbejde. (Sund By Netværket, 2010) Der er flere ligheder blandt kommunernes praksis, hvilket skyldes, de har fundet inspiration hos hinanden. Screeningsværktøjets determinanter har paralleller til modellen fra sundhedsstyrelsen, hvorfor der ses sammenfald med Figur 6-2. Screeningspunkterne er indsat i Tabel 6-4 sammen med sundhedsdeterminanterne og emnerne fra HIA, som kan være med til at skabe overvejelser i forhold til at vurdere sociale konsekvenser, dette ses i følgende Tabel 6-4. Med det brede sundhedsbegreb, betyder det også, at punkterne i Figur 6-2 ikke blot indgår i *helbred og velbefindende* fra Vanclays otte kategorier, men i flere kategorier.

Kategorier	Forklaring
Levevis	<p>HIA:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Personlig adfærd og livsstil, f.eks. kost, rygning, alkohol, motion, risikovurdering - Socioøkonomi, f.eks. beskæftigelse, indkomst, uddannelse - Psykosocialt miljø, f.eks. familiestruktur, samfund, netværk, social udstødelse - Boligforhold <p>Statens sundhedskonsekvensvurdering:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sociale relationer og lokale netværk - Uddannelse

	<ul style="list-style-type: none"> - Arbejdsmiljø <p>Kommunernes praksis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Levevis/livsstil, f.eks. kost, rygning, alkohol, motion, fysisk aktivitet, seksuel adfærd, stress m.m. - Indkomst, arbejdsmarkedstilknytning, uddannelse - Sociale forhold, f.eks. kontakt, netværksdannelse, deltagelse i foreningsliv, frivillighed, m.m.
Kultur	<p>HIA:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Psykosocialt miljø, f.eks. samfund, kultur
Lokalsamfundet	<p>HIA:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Offentlige tjenester, f.eks. kvalitet og adgang til børnepasning, transport, butikker, uddannelse, fritid, sundhed og sociale ydelser - Socioøkonomi, f.eks. beskæftigelse, indkomst, uddannelse - Offentlig politik, f.eks. velfærd, transport, kriminalitet <p>Statens sundhedskonsekvensvurdering:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sammenhængskraft i form af sociale relationer og lokale netværk <p>Kommunernes praksis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Adgang til serviceydelser og faciliteter i lokalsamfundet, f.eks. indkøb, arbejdspladser, idrætsanlæg, m.m. - Sociale forhold, f.eks. kontakt, netværksdannelse, frivillighed, tryghed, kriminalitet, m.m. - Adgang til uddannelse, social- og sundhedsservice i lokalsamfundet, f.eks. dagpleje, uddannelse, indkøb, anlæg m.v. - Trafikale forhold, f.eks. tilgængelighed, transport ud/ind af området
Miljøet	<p>HIA:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Det fysiske miljø, f.eks. luft, vand, bolig, transport, støj, bortskaffelse af affald og kvaliteten af det. <p>Statens sundhedskonsekvensvurdering:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Landbrug og fødevarerproduktion, blandt andet fødevarerikkerhed - Vand og sanitære forhold <p>Kommunernes praksis:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Natur, landskab, grøn struktur, f.eks. rekreative værdier/natureoplevelser - Kulturmiljøer og visuelt miljø - Miljøpåvirkning/forurening, f.eks. luft, lys, lyd, vand, jord, m.m.
Helbred og velbefindende	<p>HIA:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Biologiske faktorer, f.eks. alder, køn og genetik - Personlig adfærd og livsstil, f.eks. kost, rygning, alkohol, motion, risikovurdering - Fysisk miljø, f.eks. luft, land og støj - Sygdomme, f.eks. stress niveau - Offentlig politik, f.eks. velfærd og sundhedspolitikker

	Statens sundhedskonsekvensvurdering: <ul style="list-style-type: none"> - Alder, køn og arvelige faktorer - Individuelle livsstilsfaktorer - Arbejds miljø - Sundhedsydelse Kommunernes praksis: <ul style="list-style-type: none"> - Levevis/livsstil, f.eks. kost, rygning, alkohol, motion, fysisk aktivitet, seksuel adfærd, stress m.m. - Mental sundhed
--	---

Tabel 6-4 Sundhedskonsekvensvurderings overvejelser i forhold til Vanclays tabel. (Sundhedsstyrelsen, 2008; Quigley, et al., 2006; Sund By Netværket, 2010; Lock, 2000)

Det ses af både Tabel 6-4 og Figur 6-2, at sundhed er et bredt begreb, hvorfor det er nødvendigt at overveje, hvilke emner, som bør inddrages i miljøkonsekvensvurdering. Der bør heraf være fokus på at lave en god scoping, som kun medtager de emner, som har relevans og er væsentlige for et givent projekt.

6.3 Samlet forståelse af sociale konsekvenser

Det afspejles i analysen, at dele af sociale konsekvenser, knyttet til Vanclays tabel, allerede analyseres og vurderes i konsekvensvurderinger. For at få et overblik over, hvilke sociale konsekvenser der i dag vurderes i VVM, og hvor de andre konsekvensvurderings forståelser af sociale kan bidrage til forståelsen af sociale konsekvenser, ses i Tabel 6-5. I kolonnen VVM tilknyttes lovgivningen samt praksis i dag, i kolonnen *tilføjelser* anvendes inddragelse fra SIA, SMV, borgerne bekymringer, HIA, statens sundhedskonsekvensvurdering samt kommunernes praksis i forhold til Sund By Netværket.

Kategori	VVM	Tilføjelser
Levevis	<ul style="list-style-type: none"> - Offentlig adgang til landskab, natur, rekreative områder og grænser for brug af områder - Rekreative interesser - Sejl- og vandsport - Lystfiskeri - Jagt - Forsknings- og undervisningsinteresser 	<ul style="list-style-type: none"> - Adfærd/levevis/livsstil, f.eks. kost, rygning, alkohol, motion, fysisk aktivitet, seksuel adfærd, stress m.m. - Hvordan mennesker arbejder samt arbejdsmiljø - Arbejds markedstilknytning - Adgang til uddannelse, arbejde, indlæringsevne, indkomst - Sårbare grupper

		<ul style="list-style-type: none"> - Hvordan mennesker interagerer med hinanden til daglig, herunder sociale relationer, lokale netværk, familiestrukturer, samfund m.m. - Boligforhold, udearealer, stilhed, herlighedsværdi, brugsværdi m.m. - Befolkningsændringer
Kultur		<ul style="list-style-type: none"> - Fælles overbevisninger - Skikke - Værdier - Sprog/dialekt - Psykosocialt miljø, f.eks. samfund og kultur
Lokalsamfundet	<ul style="list-style-type: none"> - Lokale værdier, f.eks. forsamlingshuse og skoler - Jordbrugserhverv/fødevarerproduktion - Arbejdspladser - Turisme - Lokal image - Fiskeri - Erhvervsliv - Råstofindvinding - Luft- og skibstrafik - Økonomisk støtte til lokalområdet - Attraktivitet som beboelse, vejkapacitet, - Muligheder for anparter 	<ul style="list-style-type: none"> - Lokalsamfundets sammenhæng og stabilitet - Lokalsamfundets karakter, f.eks. rekreative værdier og friluftsliv - Lokalsamfundets services og faciliteter, herunder børnepasning, transport, trafikal tilgængelighed, butikker, uddannelse, fritid, arbejde, sundhed og sociale ydelser. - Sociale forhold og netværk, f.eks. kontakt, netværksdannelse, frivillighed, tryghed, kriminalitet, m.m. - Befolkningsændringer, f.eks. færre ressourcestærke indbyggere - Attraktivitet og udviklingsvilkår ift. bosætning, forfald, udlejning, liggetider - Affolkning og tab af skatter - Lokal udvikling og lokal gevinst - Splittelse af lokalsamfund - Offentlig politik, f.eks. velfærd, transport, kriminalitet

Det politiske system	<ul style="list-style-type: none"> - Lodsejers rettigheder 	<ul style="list-style-type: none"> - Deltagelse i beslutninger - Niveauet af demokratisering og ressourcer hertil - Mistillid ved kontrol af driftsaktiviteter - Mistillid til processen - Umyndiggørende proces - Kløft mellem bygherre/jordejer og lokalsamfundet
Miljøet	<ul style="list-style-type: none"> - Støjforhold og vibrationer - Lys, refleksioner og skygge - Støv - Lugtgener - Magnetfelter - Varme - Luftforurening - Flora, fauna - Jordbund og forurening - Overfladevand og grundvand, i form af kvalitet og påvirkning - Klima, både mikroklima og fremtidige klimaændringer - Transport og gener, blandt andet i form af støj, vibrationer og sikkerhed - Materielle goder - Kulturarv - Anvendelse af naturressourcer, kvalitet og regenereringskapacitet - Affaldsproduktion, spildevand, farligt affald og øvrigt affald - Ændringer i det kendte landskab, ud fra et historisk, kulturelt, arkæologisk, æstetisk eller geologisk synspunkt - Risiko for uheld, f.eks. sejl-, trafik, produktionsuheld 	<ul style="list-style-type: none"> - Tilgængelighed og kvalitet af fødevarer - Tilstrækkelighed af sanitære forhold

Helbred og velbefindende	<ul style="list-style-type: none"> - Støj - Luftforurening - Helbred/folkesundhed/velfærd - Skyggekast/refleksioner - Trafikulykker - Driftsuheld - Visuelt - Smitterisiko - Miljøfremmede stoffer - Drikkevand - Lys - Rekreativt - Magnetfelter 	<ul style="list-style-type: none"> - Genetik, arvelige faktorer, køn, alder - Personlig adfærd og livsstil, f.eks. kost, rygning, alkohol, motion, risikovurdering - Mental sundhed, sociale relationer og lokale netværk - Boligforhold, f.eks. sunde boliger - Arbejdsmiljø - Anvendelse af cykling, gang og kollektiv trafik - Offentlig politik, f.eks. velfærd og sundhedspolitikker samt sundhedsydelse
Personlig- og ejendomsretigheder	<ul style="list-style-type: none"> - Adgang til arealer - Ejendomsværdi - Råderet over jord - Privatøkonomiske tab - Varmepriser 	<ul style="list-style-type: none"> - Usælgelige ejendomme - Påvirkning af udlejningsmuligheder - Mulighed for lån, kredit og køb af andele af projekt - Skader på veje og anlæg
Frygt og forhåbninger	<ul style="list-style-type: none"> - Risiko for ulykker og katastrofer - Trafiktryghed og -sikkerhed - Barriereeffekt - U-eksploderet ammunition 	<ul style="list-style-type: none"> - Faren for menneskers sundhed - Lokalsamfundets fremtid, f.eks. usælgelige ejendomme, attraktivitet for bosætning, forvandling til udkantsområde, sammenhængskraft - Ændret muligheder for anlæg, f.eks. en industri giver plads til flere - Børn og børnebørns fremtid - Økonomisk usikkerhed - Usikkerhed efter endt anlægsdrift

Tabel 6-5 Forståelser af sociale konsekvenser fordelt på, hvad der allerede vurderes i VVM og de tilføjelser, der er til definitionen fra SMV, SIA, HIA samt borgernes bekymringer.

Som det kan ses løbende i kapitlet og i Tabel 6-5, er der mange emner, punkter og forklaringer, der beskriver Vanclays otte kategorier om sociale konsekvenser. Det kan være svært at skille kategorierne ad i Vanclays tabel. Punkterne, som står under *tilføjelser* i Tabel 6-5, kan anvendes som inspiration til, hvor der er mulighed for at udvide begrebet sociale konsekvenser i den danske praksis. Herudover bør hver VVM-proces ses i dens kontekst, hvormed der vil være en naturlig afgrænsning af de sociale konsekvenser.

Det kan synes uoverskueligt at give sig i kast med at arbejde med sociale konsekvenser, dog bør der være opmærksomhed på, at VVM-praksissen ikke starter på bar bund. Der er allerede

erfaring med at vurdere forskellige sociale faktorer i miljøkonsekvensvurderingerne både i VVM og SMV, hvorfra erfaringer kan inddrages.

Som det kan ses gennem kapitlet er det ikke altid at alle otte kategorier, som er vist i tabellerne eller har samme mængde emner. De kategorier, hvor der færrest forklaringer til er *kultur*, *det politiske system* samt *personlig og ejendomsrettigheder*. I vores interviews, hvor Vanclays tabel er blevet vist har informanterne nævnt *kultur* og *det politiske system*, som værende mindre relevante i en dansk kontekst. Hvis der kigges på nøglekoncepterne for social konsekvensvurdering, og dermed baggrunden for Vanclays kategorier, står her blandt andet: ”*Der er grundlæggende menneskerettigheder, der er delt ligeligt på tværs af kultur, og af mænd og kvinder.*” (Vanclay, 2003)

Konceptet i en dansk kontekst, kan synes mindre relevant, idet Danmark er et lige land, hvor menneskerettighederne overholdes, og hvor der ikke gøres forskel på kultur samt mænd og kvinder, sammenlignet med andre lande (Borger.dk, u.d.). Hertil er Danmark det mindst korrupte lande i verden (Transparency International, 2015), hvorfor der, som oftest, stoles på systemets dømmekraft. Derfor giver mening, at kategorierne *kultur* og *det politiske system* i mindre grad anvendes og forstås som sociale konsekvenser i en dansk kontekst.

Flere studier og vores erfaringer fra interviews viser, at der er behov for at inddrage yderligere interessenter, som har viden om de sociale konsekvenser, som i dag ikke vurderes i høj grad, hvis emnerne vurderes relevant i et givent projekt. På baggrund af dette undersøger følgende kapitel, hvilken viden der skal være til stede, og hvem der har denne viden til at underbygge vurderingen af sociale konsekvenser.

7 HVOR FINDES VIDEN OM SOCIALE KONSEKVENSER

Følgende kapitel følger op på, hvem eller hvad der kan bidrage med viden til vurderingen af sociale konsekvenser i forhold til definitionen af sociale konsekvenser, som sættes eksempler på i kapitel 6. Der findes en lang række forskellige interessenter, hvor nogle allerede er en del af miljøvurderingspraksissen, måske bare ikke i forbindelse med sociale konsekvenser.

7.1 Viden om sociale konsekvenser fordelt på kategorier

Dette afsnit tager udgangspunkt i videns teorien i forhold til, at der findes forskellige typer viden: Lokal, videnskabeligt og hybrid. (Raymond, et al., 2010). Formålet er heraf at identificere forskellige typer af viden, hvem der har den, og hvorledes disse er relevante. Indeværende kapitel kan benyttes til at få en forståelse af, hvilke interessenter der kan være relevant at inddrage for at få viden, og hvor viden kan findes knyttet til hver af de givne kategorier fra definitionen af sociale konsekvenser, der passer til en dansk kontekst, jævnfør. kapitel 6.

Viden omkring lokalsamfundet og deres interaktioner er særdeles vigtige, når udviklere og specialister skal forstå potentielle ændringer i lokale netværk og ændringernes betydning. En del af at skabe en fuld forståelse af lokalsamfundet og deres interaktioner bunder i kommunikationen mellem forskellige faggrupper. Herudover består det i, at der er kommunikation på forskellige niveauer, således en størst mulig holistisk tilgang skabes. Kommunikation i selve processen har betydning i forbindelse med anlæg af nye projekter. En ny aktør kommer ind og forstyrrer et lokalt socialt netværk, og ofte er det lokalsamfundet, som skal tilpasse sig det nye projekt og ikke projektet, der tilpasses lokalsamfundet. Når der ses på sociale konsekvenser er det nødvendigt at forstå udgangspunktet, ejerskab og forståelse af hver aktør og deres magtrelationer, behov, relationer til det omkringliggende osv. (Domínguez-Gómez, 2015; Moutinho & Mouta, 2011; Manring, et al., 1990)

Der er i VVM-processer ofte en begrænset kommunikation med lokalsamfundet, idet der er frygt for at skabe konflikter med borgere. I stedet bruges borgernes viden i begrænset omfang og ofte i forbindelse med at overholde lovgivningen (Dendena & Corsi, 2015). Dog bør inkluderingen af lokalsamfundet ikke ses som en barriere eller et lovmæssigt krav, men nærmere en mulighed for at lave en god afgrænsning af de sociale og miljømæssige konsekvenser, da de lokale ved, hvad der bekymrer dem og hvilke områder, som har lokal betydning. Af samme årsag er vurderingen af sociale konsekvenser relateret til inddragelsen af offentligheden og kvaliteten af denne. (Manring, et al., 1990; Larsen, et al., 2017; Domínguez-Gómez, 2015; Dendena & Corsi, 2015)

Det er vigtigt at identificere interessenterne i et givent lokalsamfund og erkende legitimiteten af deres perspektiver. (Moutinho & Mouta, 2011) En simpel konsultation er nok for at få en dybdegående indsigt i et lokalsamfund. Det er nødvendigt med en systematisk analyse. (Dendena & Corsi, 2015) Hertil er det vigtigt at samle information omkring den umiddelbare situation (baseline) af de aspekter, som bliver påvirket, så der skabes baggrund for den videre analyse af, hvordan projektet påvirker aspekterne. (Moutinho & Mouta, 2011)

7.1.1 Viden om levevis

Som første kategori undersøges levevis, der jævnfør Vanclay (2003) omhandler ”*hvordan mennesker lever, arbejder, leger og interagerer med hinanden til daglig*”. I Tabel 7-1 ses den overordnede liste omkring, hvor viden kan findes om levevis. Tabellen bygger videre på informationen fra kapitel 6 omkring definitionen på levevis bygget ud fra de tilføjelser, der er til den nuværende praksis. Det betyder at de punkter, som allerede i dag vurderes i større eller mindre grad ikke er indsat i tabellen. Det betyder dog ikke, at der ikke kan indhentes yderligere viden fra flere af vidensgrupperne.

Tilføjelser til forståelse af sociale konsekvenser	Persongrupper med viden	Viden fra litteratur og statistikker
<ul style="list-style-type: none"> - Adfærd/levevis/livsstil, f.eks. kost, rygning, alkohol, motion, fysisk aktivitet, seksuel adfærd, stress m.m. - Hvordan mennesker arbejder samt arbejdsmiljø - Arbejdsmarkedstilknytning - Adgang til uddannelse, arbejde, indlæringsevne, indkomst - Sårbare grupper - Hvordan mennesker interagerer med hinanden til daglig, herunder sociale relationer, lokale netværk, familiestrukturer, samfund m.m. - Boligforhold, udearealer, stilhed, herlighedsværdi, brugsværdi m.m. - Befolkningsændringer 	<ul style="list-style-type: none"> - Nøglepersoner i området, f.eks. børnehaveleder, foreninger, sportsklub, købmand - Kommune, f.eks. By- og Landskabsforvaltning - Sociologier, f.eks. om befolkningsændringer, interaktioner, samfund - Rådgivere, f.eks. sociologer, embedslæger - Forskere, f.eks. ved Folkesundhedsvidenskab, By, Bolig og Ejendom - Læger, f.eks. om livstilssygdomme 	<ul style="list-style-type: none"> - Sundhedskonsekvensvurdering ift. lignende indikatorer - Social konsekvensvurdering ift. lignende indikatorer - Kommunens politikker, strategier og planer, f.eks. Sundhedspolitikker - Danmarks Statistik, f.eks. om beskæftigelse, indkomst

Tabel 7-1 Hvor der kan findes viden om kategorien levevis baseret ud fra definitionerne i kapitel 6.

De første interessenter, som kan bidrage med viden til *levevis*, er borgerne i det lokalsamfund, som påvirkes af et projekt, idet de kan sige noget om, hvordan de til daglig lever, arbejder og interagerer. I Tabel 7-1, nævnes de som nøglepersoner for et projektområde, da det kan være en måde at repræsentere samfundet på, hvor deres levevis italesættes. (Tams, 2017; Grav, 2017,a).

Flere informanter anbefaler at kontakte lokale ledere af børnehaver og skoler, formænd for klubber og foreninger, som bidrage med viden omkring eksempelvis børnenes færden eller, hvordan sammenholdet i området er. (Olsen, 2017; Poulsen, 2017). Væsentligt er det at huske, at ingen projekter er ens, derfor er det nødvendigvis ikke de samme nøgleinteressenter, som bør inddrages fra gang til gang.

En fordel ved at inddrage ikke blot lokale interessenters viden, men også anden viden er, at det er muligt at verificere nogle af de skrivebordsstudier, som er foretaget, eksempelvis i forbindelse med vurderingen af livsstil - er det den rette forståelse? (Mikkelsen, 2017; Grav, 2017,a) Selvom det er muligt at finde viden via litteratursøgning og ved at spørge myndigheden, er der risiko for, at der er nogle områder, som overses. De lokale interessenter kan være behjælpelige med at identificere problemer i deres miljø, og de kan også evaluere betydning af værdien for et givent projektområde. (Bamberg, 2013; Grav, 2017,a) De kan altså være med til, at uddybe vurderingen af et givent område. Dette gælder dog ikke udelukkende i *levevis*, men også i de andre kategorier.

I forhold til *levevis* kan viden anvendes fra kommunens By- og Landskabsforvaltning samt rådgivere, der arbejder med vurdering af *levevis*, f.eks. gennem social- eller sundhedskonsekvensvurdering. Dette er hybrid viden, idet viden fra disse interessenter er en integration af både lokal viden og videnskabelig viden, da de har en vis viden om de specifikke område sammen med deres faglighed. Viden herfra adskiller sig derved fra lokale interessenters viden, da disse primært har lokal viden. Dog er det relevant at være opmærksom på at lokale borgere kan have faglig viden, på baggrund af deres beskæftigelse.

Viden og erfaringer om *levevis* kan findes i eksisterende social- og sundhedskonsekvensvurderinger. Social- og sundhedskonsekvensvurdering findes dog ikke i vid udstrækning i Danmark, men der er eksempler på social konsekvensvurdering fra rådgivere, og sundhedskonsekvensvurdering i forskellige kommuner og på landsplan.

I myndighedernes relevante politikker, strategier og planer kan der yderligere findes viden om forskellige emner fra *levevis*. Det kan blandt være sundhedspolitikker, beskæftigelsesplan og lignende (Borup, 2017; Tams, 2017), idet de blandt andet kan sige noget om den ønskede arbejdstilknytning eller social ulighed. Politikker, strategier og planer kan dog ofte ikke anvendes på et projektniveau, men kan være med til at give viden omkring, hvor det ønskes at kommunen bevæger sig hen, og hvilke problemområder der er.

På det videnskabelige og mere overordnede niveau findes forskere. For nærværende afhandling adspørges en forsker fra faggruppen Folkesundhed og Epidemiologi, idet forskningsområderne blandt andet er:

- Sociale netværk
- Kvantitative metode
- Social ulighed

- Samfundsmedicin
- Arbejdsmedicin

Disse punkter relaterer sig til *levevis*, og det formodes at forskere i dette fagfelt har viden om betydningen af livsstil og sociale relationer.

En kontaktperson anbefalede forskningsafdelingen By, Bolig og Ejendom ved Statens Byggeforskningsinstitut (Aalborg Universitet). Afdelingen forsker inden for bosætning, byudvikling og tilgængelighed, som har relation til flere af emnerne i kategorien *levevis*. Det kan heraf være relevant at søge viden fra forskerne.

Det kan være givende at inddrage sociologer (Skovmark & Serup, 2017), hvor eksempelvis *De rådgivende sociologer* kan nævnes, som arbejder med sundhed, social kapital, by/bolig, udsatte og unge (Rådgivende Sociologer, 2017). Hertil har de erfaring med at analysere menneskers handlinger, holdninger, ønsker og behov (Rådgivende Sociologer, 2017). Sociologer kan umiddelbart bidrage med erfaringsbaseret viden samt viden om de metoder, som kan fremskaffe den nødvendige viden. Hertil arbejder sociologer både med kvantitative og kvalitative metoder, hvorfor de formodes at kunne bidrage med viden omkring, hvordan de mere ”bløde” værdier kan gøres målbare, da dette er et fokusområde blandt flere af informanterne (Tams, 2017).

Forskellige statistikker kan bidrage med kvantitativ viden omkring eksempelvis uddannelsesniveau og arbejdsmæssige forhold. Her kan Danmarks Statistik nævnes, som har data omkring eksempelvis beskæftigelse, uddannelsesniveau, udsatte børn og unge samt boligforhold. Udfordringen ved at anvende statistikker er, at de umiddelbart opererer på et højere niveau end et specifikt lokalsamfund. Statistikkerne kan derimod bidrage med viden omkring den generelle udvikling og tendenser på kommunalt niveau (Mikkelsen, 2017).

7.1.2 Viden om lokalsamfundet

Anden kategori i definitionen af sociale konsekvenser er lokalsamfundet, som omhandler: ”Lokalsamfundets sammenhæng, stabilitet, karakter, services og faciliteter” (Vanclay, 2003). I Tabel 7-2 ses den overordnede liste omkring, hvor viden kan findes om *lokalsamfundet*.

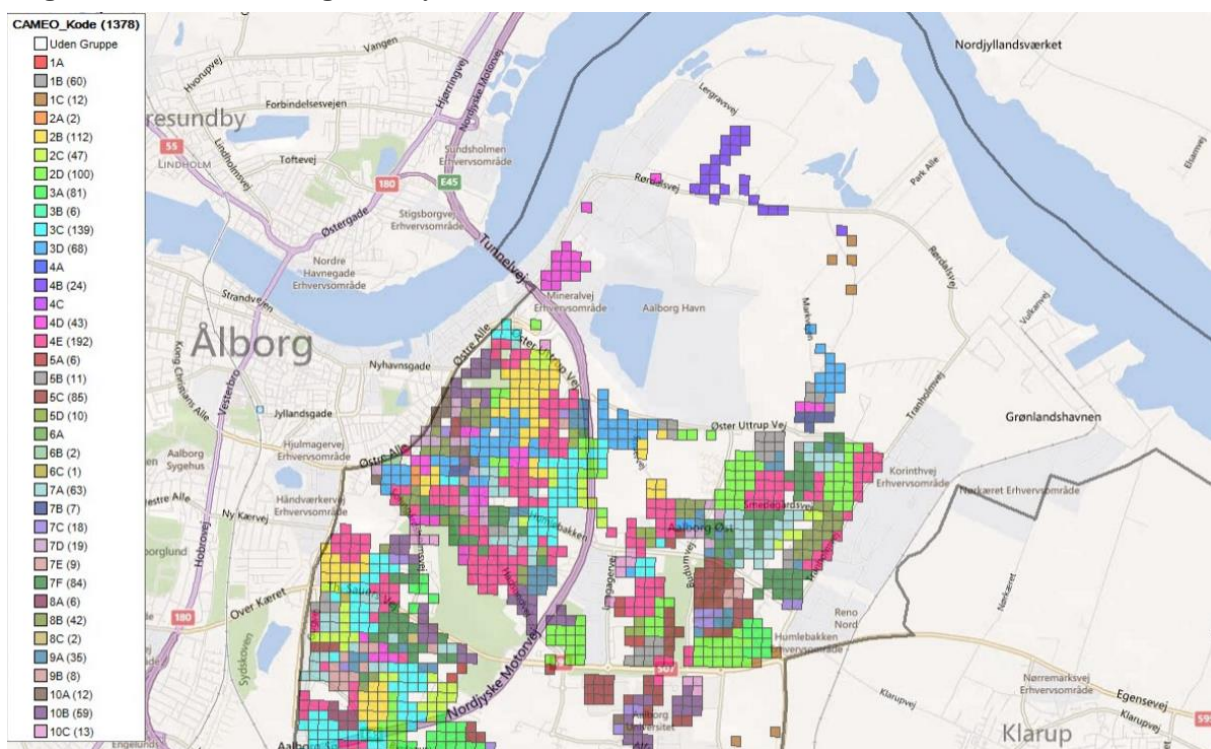
Tilføjelser til forståelse af sociale konsekvenser	Persongrupper med viden	Viden fra litteratur og statistikker
<ul style="list-style-type: none"> - Lokalsamfundets sammenhæng og stabilitet - Lokalsamfundets karakter, f.eks. rekreative værdier og friluftsliv - Lokalsamfundets services og faciliteter, herunder børnepasning, transport, trafikalt tilgængelighed, butikker, uddannelse, fritid, arbejde, sundhed og sociale ydelser. - Sociale forhold og netværk, f.eks. kontakt, netværksdannelse, frivillighed, tryghed, kriminalitet, m.m. - Befolkningsændringer, f.eks. færre ressourcestærke indbyggere - Attraktivitet og udviklingsvilkår ift. bosætning, forfald, udlejning, liggetider - Affolkning og tab af skatter - Lokal udvikling og lokal gevinst - Splittelse af lokalsamfund - Offentlig politik, f.eks. velfærd, transport, kriminalitet 	<ul style="list-style-type: none"> - Nøglepersoner i området, f.eks. børnehaveleder, foreninger, sportsklub, købmand - Kommunen, f.eks. Sundhedsforvaltning, Plan og Udvikling, Trafik og Veje, Park og Natur - Rådgivere, f.eks. inden for sociologi, planlægning - Interesseorganisationer, f.eks. turistbureauer, Danmarks Naturfredningsforening, Lystfiskeriforeningen - Sociologer - Forskere, f.eks. indenfor By, Bolig og Ejendom, socialvidenskab 	<ul style="list-style-type: none"> - Sundhedskonsekvensvurdering ift. lignende indikatorer - Social konsekvensvurdering ift. lignende indikatorer - Danmarks Statistik, f.eks. børnepasning, ydelser til ældre, flytninger, antal frivillige - Kommunale politikker, strategier og planer, f.eks. udviklingsstrategier, kommuneplaner, lokalplaner, mobilitetspolitikker

Tabel 7-2 Hvor der kan findes viden om kategorien lokalsamfund baseret ud fra definitionerne i kapitel 6.

Det ses i Tabel 7-2, at nogle interessenter går igen fra Tabel 7-1. Dette skyldes at alle kategorierne overlapper hinanden på forskellig vis. Som eksempel er samfundets sammenhængskraft relateret til *lokalsamfundet*, idet sammenhængskraften påvirkes af menneskers interaktion med hinanden. Mennesket interaktion er del af definitionen på kategorien *levevis*. Det er derfor svært at skille kategorierne i praksis.

Viden om *lokalsamfundet* kan umiddelbart findes i kommunens planafdeling, da de kender udfordringerne og mulighederne i forskellige områder af kommunen. Eksempelvis kan det nævnes, at nogle kommuner har udarbejdet en bosætningsanalyse, som giver en overordnet forståelse af, hvilken type lokalområde, som planlægges for. Bosætningsanalyser giver eksempelvis viden omkring udfordringer, potentialer, boligmassen og hvem, som bor i byen (Faaborg-Midtfyn Kommune, 2014). Dette kan i en miljøkonsekvensvurdering være medvirkende til at vurdere betydningen af et givent projekt, i forhold til om området er sårbart over for ændringer, eller om et område er stærkt og i højere grad kan løfte ændringen. Som del af analysen for Aalborg Kommune er en såkaldt Cameo-analyse (se Figur 7-1 Cameo-analyse for øst Aalborg. Figur 7-1) lavet, hvor områder deles op i kvadrater af 100x100m, områderne har herefter fået en kode, som fortæller, hvad type bosætning/demografi, der er her. Som eksempel kan øst Aalborg ses på figuren nedenfor. Koderne symboliserer eksempelvis: Velstående ældre (3C), familieliv i landområder (3A), liebhaverne (2B) og livsnydere (4E). (Kuben Management, 2012)

Faaborg-Midtfyn Kommune har i forbindelse med deres bosætningsanalyse benyttet sig af interviews i forbindelse med at klarlægge ønsker, behov, og hvad der kan gøre områder attraktive. Bosætningsanalysen viser ligesom ved Aalborg Kommunes forskellige karakteristika ved forskellige områder. (Faaborg-Midtfyn Kommune, 2014)

Figur 7-1 Cameo-analyse for øst Aalborg. (Kuben Management, 2012, p. 20)

Det er nødvendigt at være opmærksom på, at myndighederne muligvis ikke har den nuancerede forståelse af lokalområdet, og det derfor stadig er relevant at inddrage nøglepersonerne i områderne, for at få det rette viden om lokalområdet. (Tams, 2017) Eksempelvis ses det ofte, at embedsfolkene arbejder i en anden kommune, end de er bosat, hvorfor de kan have en anden forståelse af området (Olsen, 2017).

Aalborg Kommune arbejder i øjeblikket med værktøjet *byfortællinger*, som giver borgere mulighed for at fortælle om deres område. Formålet hermed er efterfølgende at kunne bruge fortællingerne i planlægningssammenhæng, specielt lokalplanlægning, for at øge sandsynligheden for at planlægge inden for de rette rammer og de strukturer, der er i området. (Tams, 2017) Byfortællinger kan ligeledes bidrage i miljøvurderingssammenhæng i forhold til at få en forståelse af lokalsamfundet, som der opereres indenfor og herigennem udarbejde en baseline for vurderingen.

Rådgivere kan ligeledes bidrage med viden omkring lokalsamfundet ved at inddrage viden fra lignende projekter og lokalsamfund. Eksemplerne kan være med til at give et udgangspunkt for, hvordan lokalområdet skal undersøges og hvilke styrker og svagheder området kan have. Hertil er det ofte rådgivere, som udarbejder bosætningsanalyserne i samarbejde med kommunerne. Det betyder, at der er viden inden for konsulentvirksomhederne i forhold til metoder og værktøjer til at få viden omkring lokalsamfundet. Erfaringer og viden findes nødvendigvis ikke inden for de afdelinger, som arbejder med miljøkonsekvensvurdering, hvorfor tværfaglighed kan være relevant. Som et eksempel kan det nævnes, at i vores gruppeinterview med Rambøll deltog en konsulent fra Management-afdelingen, som har erfaring med social konsekvensvurdering og borgerinddragelse, og deraf ikke er direkte forbundet til miljøkonsekvensvurdering.

Interesseorganisationer kan bidrage med viden omkring et samfundets faciliteter og services. Eksempelvis kan Danmarks Naturfredningsforening og Dansk Ornitologisk Forening bidrage med viden omkring, hvordan forskellige områder benyttes. (Sidén & Nielsen, 2017) Turistorganisationer, såsom Visit Denmark og mere lokale turist organisationer/bureauer, kan ligeledes bidrage med viden omkring, hvordan områder bliver brugt, og hvornår de bruges, samt hvad der gør områderne til attraktioner. Hvis der ses nærmere på nogle af turistbureauerne har de viden omkring oplevelser, seværdigheder, lystfiskeri, naturen, kunst og kultur (Visit Mariagerfjord, 2014). Hvorvidt turistorganisationerne har viden om, hvor mange der benytter sig af de forskellige tilbud og andre data er ikke undersøgt. Det kan dog ses, at Visit Danmark i sin undersøgelse af top 20 attraktioner benytter Danmarks Statistik, hvorfra der må formodes at kunne finde viden. (Visit Denmark, u.d.).

7.1.3 Viden om miljø

Miljøet omhandler: ”Kvaliteten af den luft og det vand mennesker bruger, tilgængeligheden og kvaliteten af den mad de spiser, niveauet af fare eller risiko, det støv og støj de er udsat for, tilstrækkeligheden af de sanitære forhold, deres fysiske sikkerhed og deres adgang til og kontrol over ressourcer.” (Vanclay, 2003) Miljøkategorien er svær at adskille fra de andre kategorier. Miljøkategorien bliver i dag allerede vurderet i høj grad, hvorfor der er få tilføjelser til forståelsen. Det er dog ikke ensbetydende med at alle de miljømæssige vurderinger har et socialt perspektiv. Derfor undersøger afsnittet også, hvorledes der kan skaffes yderligere viden om det sociale perspektiv i miljøkategorien. Eksempelvis, hvordan påvirker støjniveauet, er der langt til nødvendige ressourcer, hvordan påvirker naturændringer mennesker. Tabel 7-3 viser derfor ikke kun tilføjelser til forståelsen, men også overordnede emner, som allerede er del af VVM.

Forståelse af sociale konsekvenser	Persongrupper med viden	Viden fra litteratur og statistikker
- Tilgængelighed og kvalitet af mad der spises	- Kommuner f.eks. Teknik og Miljø, Plan og Udvikling, Park og Natur	- Webtjenester, f.eks. PlansystemDK, Miljøportalen, Fredede og bevaringsværdige Bygninger
- Tilstrækkelighed af sanitære forhold	- Naboer til projektområdet og brugere af berørte områder	- Kommunale planer, kort og data, f.eks. om grøn struktur, kulturmiljø, genanvendelse
- Adgang til og kontrol over ressourcer	- Interesseorganisationer, f.eks. DN, DOF, Lystfiskeriforeningen	- Forskningsstudier, f.eks. om støj
- Bortskaffelse af affald, genanvendelse	- Modstandsgrupper	
- Natur	- Rådgivere inden for miljø og natur	
- Landskab	- Forskere, f.eks. inden for støj eller kulturhistorie	
- Grøn struktur	- Råd, f.eks., naturråd, fritidsråd, kulturmiljøråd	
- Klima		
- Kulturmiljø		
- Tryghed		
- Støj		
- Forurening		
- Risiko		

Tabel 7-3 Hvor der kan findes viden om kategorien miljø baseret ud fra definitionerne i kapitel 6.

Som det kan ses i Figur 6-1 i afsnit 6.2.2 bliver miljødelen af de sociale konsekvenser allerede vurderet i høj grad. Af den grund er der allerede stor viden om, hvem der kan bidrage til denne del af vurderingen af sociale konsekvenser. Det er blandt andet rådgiverne, som bidrager, idet de har forskellige fagfolk inden for en stor del af emnerne, såsom natur, landskab og affald. Her-

til har rådgiverne erfaring med en række forskellige projekter, som de kan inddrage i vurderingen. Myndighedernes tekniske forvaltninger kan ligeledes bidrage med viden, blandt andet fra lignende projekter, hvis disse findes inden for kommunen.

Udfordringen ved den nuværende praksis er, at flere af de miljømæssige påvirkninger ikke direkte kan kvantificeres, selvom dette er traditionen. Eksempelvis kan støjniveauet måles, og her er en anbefalet grænseværdi. Men støjniveauet kan nødvendigvis ikke oversættes direkte til konsekvenser i form af gener eller påvirkning af helbredet, der også afhænger af blandt andet støjens karakteristika. Der fokuseres deraf i mindre grad på dimensionerne omkring opfattelsen. (Cashmore, et al., 2017) Grænseværdierne er eksempelvis sat efter, at den brede befolkning ikke føler sig generet, men der er stadig nogle i yderpolerne som kan føle sig generet. (Grav, 2017,a; Miljøministeriet, 2009)

I forbindelse med vurderingen af visuel påvirkning af landskabet vurderes der ofte ud fra overvejelser omkring lys, skyggekast og placering i landskabet. Her medtages i mindre grad, hvordan mennesker opfatter møllerne visuelt. (Cashmore, et al., 2017) Hvis der ses på landskabspåvirkningen, er det ud fra praktikernes vurdering og ikke de berørte naboers opfattelser.

Eksempler på støj og visuelpåvirkninger viser at vurderingen afhænger af de mennesker som påvirkes (Cashmore, et al., 2017), hvorfor det ikke er nok, blot at inddrage viden fra de naturvidenskabelige fagfolk og praktikere.

I forbindelse med at få viden omkring miljøpåvirkningerne inddrages der i dag forskellige natur- og miljøinteresseorganisationer i forbindelse med miljøkonsekvensvurdering, eksempelvis Danmarks Naturfredningsforening og Dansk Ornitologisk Forening. Flere informanter nævner af interesseorganisationer og deres lokale medlemmer kan bidrage med viden omkring naturen og dyrelivet i projektområder, men også hvordan mennesker færdes. Herudover findes modstandsgrupper, eksempelvis Skifergas Nej Tak og Landsforeningen Naboer til Kæmpevindmøller. Disse har viden omkring hvilke miljømæssige påvirkninger, som borgerne oplever og konsekvenserne for borgerne. Det er dog vigtigt at være kritisk over for de forskellige interesseorganisationer og deres baggrund samt holdninger. Der kan altså være bestemte agendaer for organisationerne, som præger viden til deres fordel. Hvor meget viden disse kan bidrage med om de miljømæssige sociale aspekter er ikke undersøgt, da dette ligger uden for specialeafhandlingens afgrænsning.

Der er til flere af natur og miljøforholdende forskellige udpegninger, som er registreret på kort både hos myndigheder og diverse tjenester (eksempelvis på Miljøportalen eller PlansystemDK), hvor der kan opnås baggrundviden for vurderingen af forskellige miljøfaktorer. Disse tjenester har ikke det sociale perspektiv, men kan danne baggrund for videre undersøgelser inden for udpegningerne i forhold til påvirkning af mennesker. Herudover kan det være relevant at søge viden hos forskellige lokale råd, eksempelvis friluft- og naturråd. Formålet med rådet er at rådgive offentlige myndigheder om sikring af bygningskulturelle og kulturhistoriske værdier i den fysi-

ske planlægning i lokalområdet. (Slots- og Kulturstyrelsen, 2017) Herved formodes det, at rådene også har viden om, den menneskelige betydning af bygningskulturelle og kulturhistoriske værdier.

For at få en fuld forståelse af, hvordan miljøpåvirkningerne opfattes, kan det være relevant at kontakte naboer til projektet. Grundet stedstilknytningen kan lokale borgere vurdere konsekvenser, eksempelvis visuelle eller støv påvirkninger, meget anderledes end udefrakommende fagfolk (Cashmore, et al., 2017). Dette tilfælde er det nødvendigvis ikke de lokale ledere, som er de rette at adspørge, men specifikt dem, som vil opleve miljøgenerne. Hertil kan det være relevant at søge viden hos brugere af forskellige områder, eksempelvis i rekreative områder, i forhold til, hvordan de formoder at blive berørt (Sidén & Nielsen, 2017). Ved at inddrage denne lokale viden er det muligt at skabe en mere nuanceret vurdering, som i højere grad varetager de påvirkninger, som der opleves og ikke blot dem som måles og beregnes.

7.1.4 Viden om helbred og velbefindende

Helbred og velbefindende er jævnfør Vanclay (2003): *“En tilstand af komplet fysisk, mentalt socialt og spirituelt velbefindende og ikke blot fraværet af sygdom eller svagelighed.”* I forbindelse med at undersøge, hvem der kan bidrage med viden herom, har vi undersøgt forskellige typer interessenter på sundhedsområdet, som vi har formodet har viden eller er anvist til via informanter. I Tabel 7-4 ses den overordnede liste omkring, hvor viden kan findes om helbred og velbefindende.

Tilføjelser til forståelse af sociale konsekvenser	Persongrupper med viden	Viden fra litteratur og statistikker
<ul style="list-style-type: none"> - Genetik, arvelige faktorer, køn, alder - Personlig adfærd og livsstil, f.eks. kost, rygning, alkohol, motion, risikovurdering - Mental sundhed, sociale relationer og lokale netværk - Boligforhold, f.eks. sunde boliger - Arbejdsmiljø - Anvendelse af cykling, gang og kollektiv trafik - Offentlig politik, f.eks. velfærd og sundhedspolitikker samt sundhedsydelse 	<ul style="list-style-type: none"> - Sund By Netværket - Kommunerne, f.eks. sundhedsforvaltning, Trafik og Veje - Rådgivere, f.eks. embedslæger, sociologer - Forskere, f.eks. fra Folkesundhedsvidenskab, Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø - Læger, f.eks. arbejdsmiljømedicinere, praktiserende læge 	<ul style="list-style-type: none"> - Danmarks Statistik, f.eks. livskvalitet, helbred, sindstilstand, lægebesøg - WHO vejledning, f.eks. om grænseværdier - Sundhedskonsekvensvurdering ift. lignende indikatorer - Social konsekvensvurdering ift. lignende indikatorer - Sundhedsdatastyrelsens databaser, f.eks. National Sundhedsprofil - Forskningsstudier, f.eks. om støjpåvirkning, livsstil

Tabel 7-4 Hvor der kan findes viden om kategorien helbred og velbefindende baseret ud fra definitionerne i kapitel 6.

Embedslæger (Statens sundhedsfaglige rådgiver, Styrelsen for Patientsikkerhed) er nævnt af flere informanter på baggrund af, at de bliver hørt i forskellige afgørelser. Hertil er erfaringerne i Norge, at embedslægerne inddrages i planprocessen på baggrund af deres videnskabelige viden om lokalområder, bydele og landsbyer (Grav, 2017,a). Yderligere nævnes læger i forhold til at kunne give viden omkring eksempelvis helbredet i lokalområdet, eller hvordan støj påvirker mennesker.

Embedslægerne arbejder med forskellige sager, eksempelvis støj ved vindmøller, luftforurening, forurening af drikkevand, og herigennem rådgiver kommunen, hvis kommunerne ikke selv har den rette viden (Bøggild, 2017). Grundet embedslægernes forbindelse til det kommunale system har de en forforståelse for, hvilken viden, der er behov for og kan skabe sammenhæng til planlægning. Dermed antages det, at embedslæger har viden, som kan bidrage til vurderingen af sociale konsekvenser inden for *helbred og velbefindende*. Der er dog delte holdninger til, om embedslæger og læger kan bidrage med viden. Det argumenteres, at de kan have svært ved at se deres rolle, og den lokale praktiserende læge er subjektiv, da vedkommende selv bliver påvirket eller har relation til lokalområdet.

Forskere og forskningsstudier kan nævnes som kilder til videnskabelig viden, Som eksempel kan faggruppen for Folkesundhed og Epidemiologi på Aalborg Universitet nævnes idet de arbejder med: *”Sundhed, sygdom, rehabilitering og kur udvikler sig i samspil med individuelle værdier, familie, samfund, arbejde, institutioner samt miljø.”* (Aalborg Universitet, u.d.,a). Folkesundhed omhandler befolkningens generelle helbredstilstand, sundhedsfremme og forebyggelse (Aalborg Universitet, u.d.,b), hvilket antages kan bidrage til kategorien *helbred og velbefindende*. Hertil er en del af studierne omhandler at analysere og vurdere sundhedsmæssige konsekvenser af politikker og indsatser (Aalborg Universitet, u.d.,b). Dermed antages det, at personer herfra kan være behjælpelig med at oversætte f.eks. sundhedspolitikker til en reel vurdering i miljøkonsekvensvurdering.

Sundhedsdatastyrelsens Nationale Sundhedsprofil kan være behjælpelig i forhold til at klarlægge den helbredsmæssige baseline for kommunen, idet den rummer tal på kommunalt niveau omkring helbred, trivsel, sundhedsadfærd, sygelighed, kontakt til læge og sociale relationer. (Bertelsen, 2017; Borup, 2017) Sundhedsprofilen udarbejdes ud fra en landsdækkende spørgeskemaundersøgelse hvert fjerde år og ligger rammerne for dele af sundhedspolitikken eksempelvis i Aalborg Kommune (Aalborg Kommune, u.d.). Sundhedsprofilen kan dog argumenteres at ligge på et for højt niveau i forhold til, hvilket niveau VVM-projekter opererer på. Det må formodes, at kommunernes Sundhedsforvaltninger har data og viden på et mere lokalt niveau omkring sundhedsprofilen i kommunerne, ligesom der er kortlægning af eksempelvis bosætningsmønstre.

Der er endnu ikke en tradition i alle kommuner omkring at inddrage sundhedsforvaltningerne i miljøkonsekvensvurdering. Det er dog en tradition, som er ved at ændres. Der er ved at ske et normativt skifte, hvor forventninger og standarder forandres. Som et eksempel kan Sund By Netværket nævnes, som er et samarbejde mellem 56 kommuner, der understøtter det danske

folkesundhedsarbejde ved at samarbejde på tværs af kommuner, regioner, nationale aktører og WHO (Sund by Netværket, u.d.). De embedsmænd, som arbejder med sundhedskonsekvensvurderingerne er blandt andet fra Teknik og Miljø, Sundhed, Børn og Unge samt Forebyggelse (Sund By Netværket, 2010). Det må heraf forventes, at flere kommuner kan bidrage med viden om helbredet i forhold til der arbejdes med sundhedskonsekvensvurdering.

7.1.5 Viden om personlig- og ejendomsrettigheder

Personlig- og ejendomsrettigheder omhandler jævnfør Vanclay (2003): ”*Specielt hvorvidt mennesker er økonomisk påvirkede eller oplever personlige ulemper, som kan inkludere en krænkelse af deres borgerrettigheder.*” I Tabel 7-5 ses den overordnede liste omkring, hvor viden kan findes om personlig- og ejendomsrettigheder.

Forståelse af sociale konsekvenser	Persongrupper med viden	Viden fra litteratur og statistikker
<ul style="list-style-type: none"> - Usælgelige ejendomme - Påvirkning af udlejningsmuligheder - Mulighed for lån, kredit og køb af andele af projekt - Skader på veje og anlæg - Adgang til arealer - Råderet over jord 	<ul style="list-style-type: none"> - Grundejere og udlejere fra lignende projekter - Rådgivere, f.eks. bankrådgivere - Ejendomsmæglere ift. erfaringer fra lignende ændringer - Bygherre ift. køb af andele, adgang til anlægsområdet - Kommuner, f.eks. Park og Natur - Brugere af arealer 	<ul style="list-style-type: none"> - Tidligere projekter - Prisstatisikker - Forskningsstudier, f.eks. undersøgelse af ejendoms-værdi (VVMplus) - Social konsekvensvurdering ift. lignende indikatorer

Tabel 7-5 Hvor der kan findes viden om kategorien personlig- og ejendomsrettigheder baseret ud fra definitionerne i kapitel 6.

Ejendomsmæglere formodes på baggrund af deres erfaringer med hussalg at kunne bidrage med viden til *ejendomsrettigheder* i forhold til liggetider, prisændringer m.v. Herudover formodes det, at prisstatistikker kan anvendes til beskrivelse af husprisernes baseline, og heraf hvorledes et givent projekt kan påvirke huspriserne.

Personligrettigheder kan eksempelvis omhandle, hvorledes et projekt forhindrer adgang til grønne områder og væsentligheden heraf. Brugere af områderne være behjælpelig med viden i forhold til, hvor ofte de bruger området, og om de har mulighed for at benytte andre arealer til lignende brug.

Viden om *personligrettigheder* kan findes ved myndighederne. Eksempelvis blev vi henvist til Park og Natur afdelingen i Aalborg Kommune, i forhold til viden omkring, hvordan mennesker færdes i rekreative områder, idet det er denne afdeling, som står for driften af arealerne. Men hvorvidt der findes data om antal besøgende i eksempelvis bestemte rekreative arealer, og deres måde at benytte områderne på vides ikke. Det nævnes dog i et interview, at en måde hertil er

observation eller reelle optællinger. (Sidén & Nielsen, 2017) Viden om betydningen af, at der ikke længere er adgang til et område, formodes at kunne findes hos brugerne af de områder, der berøres. Viden omkring, hvor og hvordan borgere færdes kan i særdeleshed kædes sammen med kategorien *levevis*, i form af, denne også handler om hvor borgere færdes. Forskellen ligger i, at indeværende kategori sætter fokus på borgeres fortsatte mulighed for at færdes, som de plejer og deres rettigheder herfor.

7.1.6 Viden om frygt og forhåbninger

Frygt og forhåbninger omhandler: ”*Menneskers opfattelse af deres sikkerhed, deres frygt for fremtiden for deres lokalsamfund og deres forhåbninger for deres fremtid og deres børns fremtid.*” (Vanclay, 2003) I Tabel 7-6 ses den overordnede liste omkring, hvor viden kan findes om frygt og forhåbninger.

Tilføjelser til forståelse af sociale konsekvenser	Persongrupper med viden	Viden fra litteratur og statistikker
<ul style="list-style-type: none"> - Faren for menneskers sundhed - Lokalsamfundets fremtid, f.eks. usælgelige ejendomme, attraktivitet for bosætning, forvandling til udkantsområde, sammenhængskraft - Ændret muligheder for anlæg, f.eks. en industri giver plads til flere - Børn og børnebørns fremtid - Økonomisk usikkerhed - Usikkerhed efter endt anlægsdrift 	<ul style="list-style-type: none"> - Lokale borgere - Interesseorganisationer, f.eks. Landsforeningen Naboer til Kæmpevindmøller - Rådgivere, f.eks. erfaringer fra lignende projekter - Kommuner med viden om virksomheders og borgers bekymringer og forhåbninger - Ejendomsmæglere - Virksomheder, f.eks. butikker 	<ul style="list-style-type: none"> - Planer, politikker og strategier, f.eks. helhedsplan og udviklingsplaner - Social konsekvensvurdering ift. lignende indikatorer - Forskningsprojekter, f.eks. VVMplus’ delrapporter

Tabel 7-6 Hvor der kan findes viden om kategorien frygt og forhåbninger baseret ud fra definitionerne i kapitel 6.

Blandt informanter og litteratur er der enighed omkring, at borgerne inddrages tidligt, således deres bekymringer kan undersøges og eventuelt afbødes. Dog er det vigtigt at være opmærksom på, at der altid vil være nogle modstandere til et projekt, selvom der er en høj videns inddragelse. Worst case ved at lave en mere inddragende proces er, at der vil være den samme modstand, men den vil komme frem tidligere. Best case er, at der bliver nogle interessenter, som kan blive en form for ambassadører, der kan være med til at fortælle om projektet og fjerne nogle af de

rygter, som er i lokalområdet. (Mikkelsen, 2017) Det er dog vigtigt, at der i den inddragende proces sker en forventningsafstemning, så lokale interessenter ved, hvad de kan bidrage med. (Raundahl, 2017) Det kan være en fordel at søge erfaringer og viden fra lignende projekter (hvis de findes), i forhold til at se, hvad borgerne har bekymret sig om i miljøkonsekvensrapporterne og høringsvar.

Interesseorganisationer, som eksempel Landsforeningen Naboer Til Kæmpevindmøller og Danmarks Naturfredningsforening, kan i denne kategori bidrage med viden. Disse kan bidrage med viden omkring, hvilke risici de ser ved anlægsprojektet inden for deres interesseområde. Eksempelvis omkring det lokale borgere frygter ved vindmøller, eller om der er frygt for, at nogle naturområders kvalitet forringes grundet miljøpåvirkninger.

I den reviderede lovgivning er der sat fokus på at miljøkonsekvensvurderingen også skal beskrive projektets eventuelle positive virkninger (Retsinformation, 2016, a). Til denne vurdering kan lokale interessenter igen benyttes til at få viden, i forhold til, hvilke *forhåbninger* de har til projektet. Har de eksempelvis mulighed for lokale arbejdspladser eller penge til byen, som kan forbedre attraktiviteten?

I forhold til lokale interessenters *frygt og forhåbninger* er det relevant at kontakte virksomheder, som ligger i nærheden af projektområdet. Virksomhederne kan have frygt omkring at anlægs- eller driftsaktiviteter kan påvirke deres indtægtsgrundlag eller medarbejdernes arbejdsmiljø. I den forbindelse være relevant at søge viden hos virksomheder, som er påvirket af lignende projekter. Disse kan bidrage med viden om, deres oplevelser ved anlægs- og driftsaktiviteter.

En måde at få belyst *frygt og forhåbning* blandt de berørte borgere, er via spørgeskemaundersøgelse til lokale interessenter i de udpegede lokaliteter. Det kan anvendes til blandt andet at få viden omkring borgernes opfattelser af problematikker samt bekymringer og heraf få input til scoping i miljøkonsekvensvurderingen. (Kørnøv, et al., 2014) I forhold til at be- eller afkræfte disse forhåbninger kan myndigheden, rådgivere og bygherre bidrage med viden, da de kender mulighederne for at fremme et projekts positive virkninger og mindske de negative virkninger. For at fremme de positive virkninger kan det være en fordel at inddrage andre i udarbejdelsen af et projekt, som derved varetager interesser på tværs af forvaltningerne og herigennem sørger for, at skabe bedst mulige projekt. I forhold til at få viden omkring de forhåbninger kan forskellige planer og politikker ligeledes bidrage med viden. Her kan eksempelvis helhedsplaner og udviklingsstrategier bidrage med viden om ambitioner for kommunen og bestemte områder. Heraf kan det eksempelvis vurderes om et projekt modarbejder planerne for et givent område og heraf bør tilpasses, eller om projektet bidrager positivt til gennemførelsen af planen.

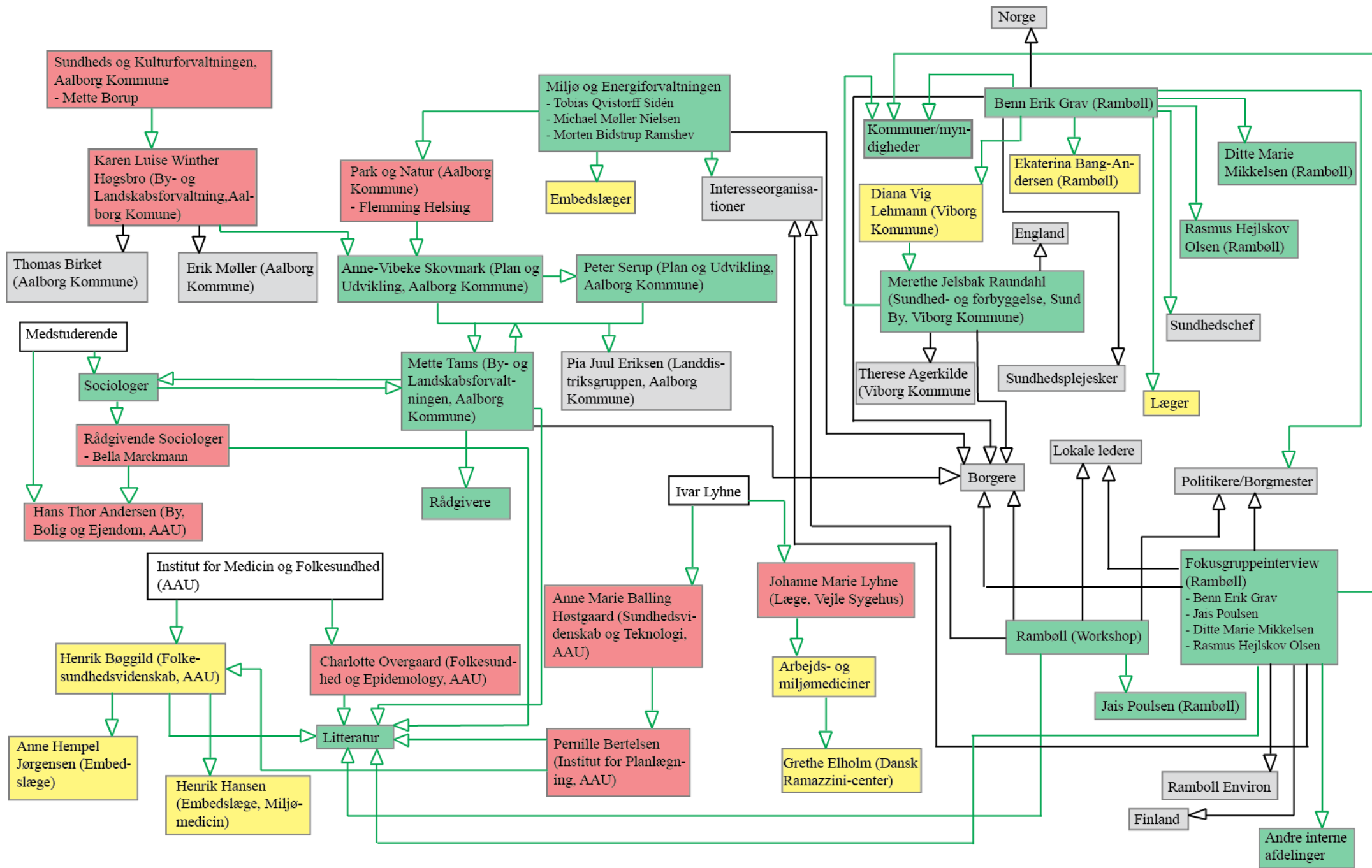
7.2 anbefalinger til fremskaffelse af viden

Dette afsnit er en gennemgang og diskussion af vores proces for at finde frem til informanter, og hvorfor det er svært at finde frem til interessenter med viden om sociale konsekvenser. Det har været en udfordring at få forskellige interessenter til at se deres rolle. Dette skyldes, at den brede forståelse af sociale konsekvenser er forholdsvis ny i den danske VVM-praksis. Af den grund har interviews og møder ikke forløbet som planlagt, og vi har løbende i interviewene skiftet taktik. Dette betyder også, at i stedet for, at det kun var interviewpersonerne, som har givet os viden, har vi også udfordret deres tanker og nuværende praksis.

I Figur 7-2 på næste side ses, hvem vi har forsøgt at kontakte, og hvem der har kunne bidrage med viden, selvom der ikke er afholdt interviews/møder med alle. Figur 7-2 er et grafisk indblik i forløbet for at finde informanter. Figuren kan virke uoverskuelig, men viser hvorledes informanterne er usikre på, om de selv kan bidrage med viden til analysen, og derved henviser til andre informanter. I figuren er der ikke blot ét sted at starte, hvilket understøtter at sociale konsekvenser er et komplekst begreb.

Vi startede vores undersøgelse af informanter ud fra en brainstorm i forlængelse af casesamarbejdet. Udgangspunktet var et rekreativt område, hvor der skulle ske et anlægningsprojekt. I processen kom vi dog frem til, at elementer i et anlægningsprojekt i et rekreativt område er lignende med mange andre anlægningsprojekter, deraf er der sammenfald mellem en række aktører, og hvilken viden, som er relevant. Efter en kort interessentanalyse i relation til casesamarbejdet, kom vi frem til mulige aktører, som:

- Lokale borgere
- Sundhedsfaglige interessenter
- Rådgivere
- Kommuner
- Forskere

Figur 7-2 De personer, som vi har kontaktet og er blevet henvist til. Grøn boks betyder, at de kunne bidrage med viden. Gul betyder, vi ikke fik svar. Rød betyder, de ikke mener, de kan bidrage. Grå betyder, at vi ikke har undersøgt dem. Grønne pile betyder, vi undersøgt, om de har viden. Sort betyder, vi ikke har fulgt op på om de har viden.

Interessentanalysen diskuterede vi med vores samarbejdspartnere fra casesamarbejdet, for at høre om der er yderligere, der kan kontaktes for viden om sociale konsekvenser. Erfaringerne fra vores studier er, at det kan være en udfordring for ansatte i miljøafdelinger at pege på, hvem der har viden om sociale konsekvenser. Derfor begyndte vi selv en større undersøgelse, hvor vi tog fat i flere forskellige typer af informanter. Her var en tendens til, at ikke alle e-mails blev besvaret, hvilket kan skyldes, at emnet ikke findes relevant hos de adspurgte, eller at emnet er svært at forholde sig til. De fleste vi kontaktede via e-mail svarede dog samme dag eller dagen efter. I løbet af processen kontaktede vi flere af de eventuelle informanter over telefon for hurtigere at kunne afklare, om de kunne være behjælpelige. Fordelen ved at kontakte via telefon er, at det er muligt i højere grad at stille spørgsmål, og vi har mulighed for at forklare os, så informanten nemmere kan se sin rolle. Det er dog ikke alle, som har svaret på vores henvendelser eller har følt at de kunne bidrage med viden. Det har derfor gjort det vanskeligt at få viden fra de personer, vi og vores kontaktpersoner anser som mulige videnskildere. I interviewene benyttede vi derfor muligheden for, at stille spørgsmål til emnet, men også give informanterne mulighed for at nævne andre videnskilder.

Igennem processen er forklaring af specialeafhandling ændret fra at have fokus på integrering af sociale konsekvenser i VVM, til at større grad at have fokus på informanternes specifikke viden. Dette betyder, at vi ved kontakten til informanterne har formidlet mindre omkring vores problemfelt, og hvad vi forventer informanterne har viden om. Informanterne har deraf i højere grad fortalt om deres erfaringer og viden, hvorefter vi har ledt samtalen over på kategorier og emner inden for sociale konsekvenser. Dette har hjulpet informanterne til i højere grad at kunne se deres rolle, og hvordan de kan bidrage med viden.

Det er erfaret i specialeafhandlingen, at i dialog med informanterne, er der mulighed for at alle parter er blevet klogere på begrebet sociale konsekvenser, hvilket i nogle tilfælde fungerede bedre end blot at interviewe. Vi har anvendt et enkelt telefoninterview, som også gav os viden, det havde altså ingen betydning, at vi ikke fysisk var tilstede i dette tilfælde. Det var dog en informant, som allerede har viden omkring sociale konsekvenser i planlægning og deraf nemt kan se sin rolle. Ved andre informanter, hvor vi har ringet op, har det eksempelvis ikke været muligt at starte en diskussion eller stille spørgsmål på samme måde. Det handler heraf i høj grad om informanten kan se sin rolle og ønsker at benytte tid på at få et nyt perspektiv til arbejdsområder.

Den viden, vi har fået stammer primært fra VVM-praktikere fra Aalborg Kommune, Viborg Kommune samt Rambøll. Vi har forsøgt at få viden fra andre end praktikere, idet de havde specifik viden omkring en eller flere af punkterne i definitionen af sociale konsekvenser, men ikke har viden om den fysiske planlægning, dette var dog en udfordring. Dette kan bunde i, at personer vi har kontaktet er knyttet til ét bestemt fagområde, hvor det kan være svært at se forbindelsen til andre fagområder, som f.eks. miljøvurdering eller planlægning. Det kan blandt andet bunde i den institution, som informanterne er knyttet til, hvor der ikke er normer for at samarbejde med planlæggere og VVM-praktikere. I interviewene lægges der vægt på, at en barriere for

at anvende viden fra andre fagområder er, at der ikke er tradition herfor (Grav, 2017,a; Tams, 2017). Grunden til, at vi har haft svært ved at finde informanter, som synes de kan bidrage med viden kan bunde i institutionen. Informanterne har ikke haft det samme fokus som os, de har haft fokus på deres faglighed, hvor vi i højere grad har haft fokus på at integrere flere fagligheder. Dermed er det ikke udelukket, at de kontaktede informanter har viden, som kan bidrage til forståelsen og vurderingen af sociale konsekvenser, det kan både være viden som lokal, videnskabeligt og hybrid jævnfør afsnit 4.4. De har blot ikke set værdien eller behovet for at integrere deres viden med viden om miljøkonsekvensvurdering.

Det har vist sig, at det er svært at skabe forbindelser mellem VVM-praktikere og andre faggrene inden for eksempelvis helbred og sociologi. Hvorfor det også kun med begrænset succes har lykkedes at sætte forskellige faggrene fysisk sammen, idet det har været en udfordring i sig selv at få møder med andre end VVM-praktikere. Det har dog heller ikke været fokus for møderne at sætte forskellige faggrene fysisk sammen. Dette kan dog formodeligt give en god diskussion blandt forskellige faggrene og derigennem åbne muligheder for samarbejde og vidensdeling. Ved vores gruppeinterview med Rambøll kunne effekten af at sætte VVM-praktikere sammen med en anden faggren ses. Her åbnede sig en rig diskussion af erfaringer og muligheder for at arbejde sammen og det blev tydeliggjort, hvad den anden faggren kunne bidrage med. Det kan være en mulig metode at sætte forskellige faggrene sammen i forbindelse med at skabe vidensdeling og få viden om sociale konsekvenser og herigennem finde frem til, hvem som bør inddrages i VVM for at finde viden. For at skabe yderligere samarbejde på tværs, bør institutionerne blandt andet ændres. Dette sker både bottom-up og top-down. Det er altså ikke blot politikerens ansvar at sætte fokus på sociale konsekvenser, der bør også være et behov hos den enkelte bygherre eller praktiker. I arbejdet på tværs, er det dog nødvendigt at have fokus på, at aktører går forskelligt ind til et givent projekt, og med forskellige former for viden og formål. Derved er der behov for, at være opmærksom på institutioner, forventninger og forståelser således samarbejdet i højere grad kan lykkes (Raundahl, 2017). Fokus på samskabelse og vidensdeling på tværs er væsentligt i forbindelse med en yderligere integration af sociale konsekvenser i miljøkonsekvensvurderinger.

Ud fra de informanter, som nærværende specialeafhandling har fået information fra, antages det, at der er store muligheder for at udbygge viden om sociale konsekvenser ved at inddrage forskellige interessenters viden. Dette er dog ikke nok, for at kunne inddrage yderligere viden om sociale konsekvenser, der er også behov for en ændring i institutionen, således der vil være en kultur for anvendelse af forskellige former for viden.

8 KONKLUSION

Følgende kapitel opsummerer specialeafhandlingens resultater og besvarer afhandlingens problemformulering og tilhørende forskningsspørgsmål.

Gennem tiden er det diskuteret om miljøkonsekvensvurdering har den rette kvalitet og om vurderingen sikrer en holistisk tilgang til miljøet. I forlængelse heraf er VVM-lovgivningens miljøbegreb opdateret i den reviderede lovgivning, som trådte i kraft i maj 2017. Det diskuteres hertil, hvorvidt lovgivningen nu stiller krav til en mere vidtgående vurdering af sociale konsekvenser, idet vurderingen af de miljøafledte socioøkonomiske påvirkninger er udskrevet af lovgivningen og erstattet med vurdering af sundhed. Nogle taler for, at de sociale konsekvenser heraf ligestilles med de miljømæssige, hvor andre stadig mener, det er de miljøafledte sociale konsekvenser, som skal vurderes. Uanset, er det relevant at huske, at lovgivningen kun stiller minimumskrav, hvorfor der er rig mulighed for at gå ud over kravene.

Miljø- og sociale aspekter er tæt forbundet i forhold til, at det sociale perspektiv kan forbedre det miljømæssige arbejde og målet om bæredygtighed. Hertil kan en ligelig vurdering af både de sociale og miljømæssige konsekvenser forbedre kvaliteten af projekter og planer. Sociale konsekvenser er et bredt begreb, hvorfor der bør være opmærksomhed på, at vurderingen ikke bliver for bred, så de væsentlige konsekvenser ikke får den rette opmærksomhed. Herudover er det også relevant at have opmærksomhed på, hvem som kan bidrage med viden til vurderingen af sociale konsekvenser. Dette leder til følgende problemformulering:

Hvordan kan miljøkonsekvensvurdering i højere grad vurdere sociale konsekvenser ved at inddrage viden fra interessenter?

For at besvare dette spørgsmål er det nødvendigt at have en forståelse af, hvad begrebet sociale konsekvenser indeholder, og hvilke dele som er relevante i en dansk praksis. Miljø- (SMV og VVM), social- (SIA) og sundhedskonsekvensvurdering (HIA) er undersøgt i forhold til, hvad disse vurderer er sociale konsekvenser. Dette er undersøgt specielt i forhold til danske eksempler, for at tilpasse forståelsen af begrebet mest muligt til en dansk kontekst. Her ses, at der er flere ligheder mellem de sociale konsekvenser, som vurderes. Definitionen på sociale konsekvenser indeholder fra social konsekvensvurdering følgende kategorier: Levevis, lokalsamfund, miljø, helbred og velbefindende, personlig- og ejendomsrettigheder samt frygt og forhåbninger. Ved sammenligning af danske og internationale eksempler på sociale konsekvenser ses det, at nogle kategorier er mindre væsentlige i dansk kontekst, såsom kultur og det politiske system. Heraf formodes det, at de andre kategorier, er vigtigere at have fokus på, for at sikre at vurderingen er tilpasset en dansk kontekst, samt den ikke bliver for bred.

I VVM ses det, at der indtil nu hovedsageligt har været fokus på kategorien *miljø* inden for de sociale konsekvenser, hvilket blandt andet skyldes de regulative institutioner, som har fundet sted indtil nu. Derfor kan det også være svært for praktikerne at vurdere uden for de miljøafledte sociale konsekvenser, idet det har været normen indtil nu. Men det ses, at der er et stigende fokus på det sociale ansvar, og ikke blot i en VVM-praksis, hvorfor flere og flere kommuner begynder at tænke de sociale aspekter ind i planlægningen. Så selvom der ikke er lovmæssig regulering for at lave social- og sundhedskonsekvensvurdering begynder der at udforme sig en norm

omkring at lave disse vurderinger. I disse vurderinger er der eksempelvis et større fokus på lokalsamfundets sammensætning og lokalbefolkningens levevis. Der er heraf nogle erfaringer fra andre konsekvensvurderinger, som kan give merværdi i VVM i forhold til i højere grad at kunne vurdere de sociale konsekvenser på projektniveau.

Ud fra de forskellige kategorier inden for definitionen sociale konsekvenser undersøges, hvem der kan bidrage med viden hertil. Dette undersøges primært via interviews og kontakt til forskellige informanter. Det er dog ikke simpelt at finde dem, som kan bidrage med viden, idet blandt andet institutionerne fastholder i dags praksis, hvor der ikke er kultur for tværfaglighed. Dette betyder, at selvom flere interessenter formodes at kunne bidrage med viden inden for kategorierne, så har de svært ved, at se deres rolle i en VVM-sammenhæng. På trods af dette er der en lang række interessenter og forskellig litteratur samt databaser, som kan bidrage til at udvide vurderingen af sociale konsekvenser. Her kan myndighederne først og fremmest nævnes, idet de har forskellige kompetencer og erfaringer i de forskellige forvaltninger. Det er dog vigtigt at denne viden deles, det kan være i form af samskabelse, så viden kan blive delt på tværs. Det ses eksempelvis i nogle kommuner, at sundhedsforvaltningen og sociologer inddrages i forskellige planlægningsammenhænge for at få en mere holistisk tankegang ind i planlægningen. Udfordringen ved denne interesse er, at embedsmændene kan bo uden for kommunen, og derfor ikke har den fulde forståelse af et projektområde. Derfor er det relevant at finde nøglepersoner i området, hvor et potentielt VVM-projekt skal anlægges. Nøglepersonerne skal være repræsentative, hvilket betyder, at det ikke nødvendigvis kun er ressourcestærkere borgere, der skal være repræsenteret. Det kan være en fordel at involvere ledere af institutioner, klubber og foreninger, idet de har en mere overordnet forståelse af, hvordan lokalsamfundet er sammensat og hvilke udfordringer, der er. Interessenter, som forskellige typer af rådgivere, kan bidrage med viden på baggrund af deres erfaringer og den viden, de har opnået her fra. Det er nødvendigvis ikke viden om et specifikt område, men viden fra eventuelle lignende projekter. Denne erfaringsbaserede viden kan have værdi i form af, at kunne lave en kortlægning af de sociale konsekvenser for lokalområdet, der kan tages udgangspunkt i for den videre vurdering.

Der er en lang række interessenter og flere, end der er undersøgt i indeværende specialeafhandling. Derfor er det relevant, ved en udarbejdelse af en interessentanalyse for en VVM at overveje interessenter ud over dem, som normalvis inddrages for at sikre, at de oplysninger som benyttes i vurderingen er fuldstændige og af tilstrækkelig høj kvalitet.

Ved at have en større forståelse for, hvad sociale konsekvenser kan være, og hvor viden kan skaffes er det muligt i højere grad at vurdere sociale konsekvenser i miljøkonsekvensvurdering. Ved at udvide vurderingen sikres ikke blot en mere holistisk tilgang til miljøet, men det er også muligt at tage vare på de bekymringer som et lokalsamfund har, når der skal ske forandringer og herigennem kunne udforme et bedre projekt, hvor der i højere grad også skabes fokus på de positive sociale konsekvenser.

9 REFERENCER

Andersen (red.), H., 2011. *Introduktion Videnskabsteori & metodelære*. 4. udgave red. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Andersen, I., 2013. *Den skinbarlige virkelighed*. 5 red. s.l.:Samfundslitteratur.

Andersen, S. A., 2007. *Kritisk reaslime som perspektiv i socialt arbejde - en introduktion og forskningsoversigt*. Aarhus: Den Sociale Højskole.

Bamberg, J., 2013. Engaging the public with online discussion and spatial annotation: The generation and transformation of public knowledge. *Planning Theory & Practice*, 14(1), pp. 39-56.

Barrow, C. J., 2002. Evaluating the Social Impacts of Environmental Change and the Environmental Impacts of Social Change: An Introductory Review of Social Impact Assessment. *International Journal of Environmental Studies*, pp. 185-195.

Bertelsen, P., 2017. *E-mailkorrespondance*, Institut for Planlægning, Aalborg Universitet. Aalborg: s.n.

Biddix, D. J. P., u.d., a. *Qualitative Research Design*. [Online]
Available at: <https://researchrundowns.com/qual/qualitative-research-design/>
[Senest hentet eller vist den 25 april 2017].

Bistrup, M. L. & Brønnum-Hansen, H., 2012. Health impact assessment in Denmark. I: *Health Impact Assessment: Past Achievement, Current Understand, and Fure Process*. s.l.:Oxford Scholarship Online.

Borger.dk, u.d.. *Ligestilling mellem kønnene*. [Online]
Available at: <https://www.borger.dk/samfund-og-rettigheder/Ligestilling/Ligestilling-mellem-koennene>
[Senest hentet eller vist den 31 maj 2017].

Borup, M., 2017. *E-mailkorrespondance*, Sundheds- og Kulturforvaltning, Aalborg Kommune. Aalborg: s.n.

Bourne, L. & Walker, D. H. T., 2004. Advancing project management in learning organizations. *The Learning Organization*, 11(3), pp. 226-243.

Bourne, L. & Walker, D. H. T., 2006. Using a visualising tool to study stakeholder influence. *The Project Management*, 37(1), pp. 5-21.

Burdge, R. J. & Taylor, C. N., 2012. *When and Where is Social Impact Assessment Required?*. Porto, s.n.

Bøggild, H., 2017. *mailkorrespondance*. Aalborg: s.n.

Cairney, P., 2013. *Policy Concepts in 1000 Words: Policy Transfer and Learning*. [Online]
Available at: <https://paulcairney.wordpress.com/2013/11/11/policy-concepts-in-1000-words-policy-transfer-and-learning/>
[Senest hentet eller vist den 3. april 2017].

- Cairney, P., 2016. *Policy Concepts in 1000 Words: the intersection between evidence and policy transfer*. [Online]
Available at: <https://paulcairney.wordpress.com/2016/02/10/policy-concepts-in-1000-words-the-intersection-between-evidence-and-policy-transfer/>
[Senest hentet eller vist den 3. april 2017].
- Cashmore, M. & Morgan, R. K., 2014. The impact assessment 'arms race' and visions for the future. *Impact Assessment and Project Appraisal*, Årgang 31:1, pp. 25-25.
- Cashmore, M. et al., 2017. *Uddrag, internationale erfaringer med opposition mod lokalisering af vindmøller: Læring for konsekvensvurdering*. [Online]
Available at: http://vbn.aau.dk/files/249454549/WP4_Resume_Januar2017.pdf
[Senest hentet eller vist den 30 maj 2017].
- Dagiliūtė, R. & Juozapaitienė, G., 2015. Socio-economic assessment in environmental impact assessment: experience and challenges in Lithuania. *Journal of Environmental Engineering and Landscape Management*, Årgang 23:3, pp. 211-220.
- Dendena, B. & Corsi, S., 2015. The Environmental and Social Impact Assessment: a further step towards an integrated assessment process. *Journal of Cleaner Production*, Issue 108.
- Dolowitz, D. P. & Marsh, D., 2000. Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making. *Governance: An International Journal of Policy and*, 13(1), pp. 5-24.
- Domínguez-Gómez, J. A., 2015. *Four conceptual issues to consider in integrating social and environmental factors in risk and impact assessments*, s.l.: Environmental impact assessment review.
- EIANZ, u.d., a. *Good practice scoping in impact assessment*, s.l.: Environmental Institute of Australia and New Zealand Inc..
- Europa Kommissionen, u.d.. *om gennemførelse og virkning af VVM-direktivet (direktiv 85/337/EØF som ændret ved 97/11/EF)- Hvor vellykket er gennemførelsen af VVM-direktivet i medlemsstaterne*, s.l.: Europa Kommissionen .
- Europæiske Union, 2014. *EUROPA-PARLAMENTETS OG RÅDETS DIREKTIV 2014/52/EU af 16. april 2014 om ændring af direktiv 2011/92/EU om vurdering af visse offentlige og private projekters indvirkning på miljøet*. [Online]
Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L.2014.124.01.0001.01.DAN>
- Fischer, T. B., 2014. Impact assessment: there can be strength in diversity!. *Impact Assessment and Project Appraisal*, Årgang 32:1, pp. 9-10.
- Faaborg-Midtfyn Kommune, 2014. *Bosætningsanalyse*. [Online]
Available at:
http://www.fmk.dk/fileadmin/user_upload/Politik_og_Strategi/bos%C3%A6tningsanalyse_4.1
[Senest hentet eller vist den 26 maj 2017].
- Grav, B. E., 2017,a. *Interview om sociale konsekvenser, erfaringer og hvem, der skal inddrages* [Interview] (3 maj 2017,a).
- Grav, B. E., 2017,b. *Gruppeinterview* [Interview] (10 maj 2017,b).
- International Finance Corporation, 2007. *Stakeholder Engagement: A Good Practise Handbook for Companies Doing Business in Emerging Markets*, Washington, D.C.: International Finance Corporation.

- Jensen, S. B., 2017. *Formidling og kvalitet i VVM: Kan kvaliteten blive fuldstændig og god*, Aalborg: Aalborg Universitet, studenterrapport.
- Kuben Management, 2012. *Del 4: Cameo-analyse, Geo-domografisk husstandsklassifikation*. [Online]
Available at: <http://www.aalborg.dk/media/3617911/del-4-ny-forside.pdf>
[Senest hentet eller vist den 20 maj 2017].
- Kvale, S. & Brinkmann, S., 2009. *Interview, Introduktion til et håndværk*. 2. udgave red. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kvale, S. & Brinkmann, S., 2015. *Interview*. 3. red. s.l.: Hans Reitzels Forlag.
- Kørnøv, L., 2017. *Stopinterview om lovgivning ift. miljøafledt sociale konsekvenser* [Interview] (23 maj 2017).
- Kørnøv, L., Christensen, P. & Nielsen, E. H., 2005. Mission impossible: Does environmental impact assessment in Denmark secure a holistic approach to the environment?. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 4. december, pp. 303-314.
- Kørnøv, L. et al., 2014. *Potentielt depot for radioaktivt affald - Spørgeundersøgelse til borgere i de berørte områder.*, s.l.: Aalborg Universitet.
- Larsen, S. V. et al., 2015. *Social Impact Assessment in Europe: A Study of Social Impacts in Three Danish Cases.*, s.l.: Det Danske Center for Miljøvurdering, Aalborg Universitet.
- Larsen, S. V. & Nielsen, H., 2016. *VVMPlus - Delrapport 1: Kortlægning af integration af sociale konsekvenser i VVM-praksis*, s.l.: Aalborg University.
- Larsen, S. V., Nielsen, H. & Hansen, A. M., 2016. *VVMplus - Delrapport 2: Sammenhænge mellem konflikter og sociale konsekvenser*, s.l.: Aalborg Universitet.
- Larsen, S. V. et al., 2017. *EIAplus- Subreport 3: Limitations and possibilities for social consequences in EIA*, s.l.: Aalborg Universitet.
- LGIU, 2015. *Using evidence to guide policy decisions*. [Online]
Available at: <https://paulcairney.files.wordpress.com/2015/09/cairney-2015-lgiu-using-evidence-for-policy.pdf>
[Senest hentet eller vist den 4. april 2017].
- Lock, K., 2000. Health Impact Assessment. *BMJ*, Årgang 320, pp. 1395-1398.
- Lyhne, I. & Cashmore, M. A., 2013. *Undersøgelse af miljøvurderingspraksis i Danmark*. [Online]
Available at:
http://vbn.aau.dk/files/72146383/Unders_gelse_af_milj_vurderingspraksis_i_Danmark.pdf
- Manring, N., West, P. C. & Bidol, P., 1990. *Social Impact Assessment and Environmental Conflict Management: Potential for Integration and Application*, s.l.: Environ Impact Assess Rev.
- Mikkelsen, D. M., 2017. *Fokusgruppeinterview og auktionsforskning* [Interview] (10 maj 2017).
- Miljøministeriet, 2006. *Vejledning om miljøvurdering af planer og programmer*. [Online]
Available at: http://svana.dk/media/195674/samlet_smv_vejledning_juni06.pdf
[Senest hentet eller vist den 16 maj 2017].
- Miljøministeriet, 2009. *Vejledning om VVM i planloven*. [Online]
Available at: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=125635>
[Senest hentet eller vist den 15. februar 2017].

- Morrison-Saunders, A. et al., 2014. Strengthening impact assessment: a call for integration and focus. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 22 januar, Issue 1, pp. 2-8.
- Mossberger, K. & Wolman, H., 2003. Policy Transfer as a Form of Prospective Policy Evaluation: Challenges and Recommendations. *Public Administration Review*, 63(4), pp. 228-440.
- Moutinho, N. & Mouta, H., 2011. *Social and Environmental Impact Assessment - Theoretical Contributions*. Portugal, School of Technology and Management, Polytechnic Institute of Bragança.
- Olsen, P. B. & Fuglsang, L., 2004. *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne - på tværs af fagkulturer og paradigmer*. 2 red. s.l.:Roskilde Universitetsforlag.
- Olsen, R. H., 2017. *Fokusgruppeinterview og aktionsforskning* [Interview] (10 maj 2017).
- Partidario, M. R. & Sheate, W. R., 2012. Knowledge brookage - potential for increased capacities and shared power in impact assessment. *Environmental Impact Assessment Review*, pp. 26-36.
- Poulsen, J., 2017. *Fokusgruppeinterview og aktionsforskning* [Interview] (10 maj 2017).
- Preston, L. E., Post, J. E. & Sachs, S., 2002. Managing the Extended Enterprise: The New Stakeholder View. *California Management Review*, 45(1), pp. 6-28.
- Quigley, R. L. et al., 2006. *Health Impact Assessment International Best Practice Principles*, s.l.: Special Publication No. 5.
- Rainey, D. L., 2006. The driving forces of markets and stakeholders' connectedness. I: *Sustainable business development, Inventing the future through strategy, innovation and leadership*. Cambridge: University Press, pp. 270-335.
- Rambøll, 2017. *Workshop om sociale konsekvenser* [Interview] (28 april 2017).
- Rambøll, u.d.. *Environmental & Social Impact Assessment for Total*. [Online] Available at: <http://www.ramboll.dk/projects/group/environmental-and-social-impact-assessment-for-total> [Senest hentet eller vist den 27 maj 2017].
- Ramshev, M. B., Nielsen, M. M. & Sidén, T. Q., 2017. *Første møde* [Interview] (30 marts 2017).
- Raundahl, M. J., 2017. *Viborg Kommunes erfaringer med at inddrage sociale konsekvenser i planlægningen* [Interview] (8 maj 2017).
- Raymond, C. M. et al., 2010. Integrating Local and Scientific Knowledge For Environmental Management. *Journal of Environmental Management*, Årgang 91, pp. 1766-1777.
- Retsinformation, 2013. *Bekendtgørelse af lov om miljøvurdering af planer og programmer*. [Online] Available at: <https://www.retsinformation.dk/Forms/RO710.aspx?id=144075> [Senest hentet eller vist den 16 maj 2017].
- Retsinformation, 2014. *Bekendtgørelse om vurdering af visse offentlige og private anlægs virkning på miljøet (VVM) i medfør af lov om planlægning*. [Online] Available at: <https://www.retsinformation.dk/Forms/RO710.aspx?id=165403#Kap5> [Senest hentet eller vist den 24 maj 2017].
- Retsinformation, 2016, a. *Lov om miljøvurdering af planer og programmer og af konkrete projekter (VVM)*. [Online] Available at: <https://www.retsinformation.dk/forms/RO710.aspx?id=180121> [Senest hentet eller vist den 22. februar 2017].

Retsinformation, 2017. *Bekendtgørelse af lov om miljøvurdering af planer og programmer og af konkrete projekter (VVM)*. [Online]

Available at: <https://www.retsinformation.dk/Forms/RO710.aspx?id=190145>

[Senest hentet eller vist den 31 maj 2017].

Rydin, Y., 2007. Re-examining the role of knowledge within planning theory. *Planning Theory*, 6(1), pp. 52-68.

Rådgivende Sociologer, 2017. *Ydelser*. [Online]

Available at: <http://rso.dk/ydelser/>

[Senest hentet eller vist den 10 maj 2017].

Savage, G. T., Dunkin, J. W. & Ford, D. M., 2004. Responding to a crisis: A stakeholder analysis of community health. *Journal of Health and Human Services Administration*, pp. 383-414.

Scott, W. R., 2014. *Institutions and organizations: Ideas, interests, and identities*. 4 red. London: Sage Publications.

Sidén, T. Q. & Nielsen, M. M., 2017. *Interview på Aalborg Renovation med Miljøafdelingen* [Interview] (20 april 2017).

Skovmark, A.-V. & Serup, P., 2017. *Interview, Plan og Udvikling, Aalborg Kommune* [Interview] (3 maj 2017).

Slootweg, R., Vanclay, F. & Schooten, M. v., 2001. Function evaluation as a framework for the integration of social and environmental impact assessment. *Impact Assessment and Project Appraisal*, pp. 19-28.

Slots- og Kulturstyrelsen, 2017. *Kulturmiljø*. [Online]

Available at: <http://slks.dk/kommuner-plan-arkitektur/kulturmiljoe/>

[Senest hentet eller vist den 30 maj 2017].

Sund By Netværket, 2010. *Sundhedskonsekvensvurdering i danske kommuner og regioner*. [Online]

Available at: <http://sund-by-net.dk/wp-content/uploads/images/Sundhedskonsekvensvurdering%20i%20danske%20kommuner%20og%20regioner%20%E2%88%92%20anvendt%20og%20planlagt%20praksis%20for%20sundhedskonsekvensvurdering.pdf>

[Senest hentet eller vist den 15 maj 2017].

Sund by Netværket, u.d.. *Om Sund By Netværket*. [Online]

Available at: <http://sund-by-net.dk/om-netvaerket/>

[Senest hentet eller vist den 15 maj 2017].

Sundhedsstyrelsen, 2008. *Sundhedskonsekvensvurdering - fra teori til praksis*, s.l.: Sundhedsstyrelsen.

Tahzib, B., Zelenakova, M. & Majernik, M., 2013. *Integrating Health Impact Assessment Into Environmental Impact Assessment*, s.l.: s.n.

Tams, M., 2017. *Semistruktureret interview, Aalborg Kommune* [Interview] (23 maj 2017).

Thabrew, L., Wiek, A. & Ries, R., 2009. Environmental decision making in multi-stakeholder contexts: applicability of life cycle thinking in development planning and implementation. *Journal of Cleaner Production*, Årgang 17, pp. 67-76.

Transparency International, 2015. *Corruption Perceptions Index 2015*. [Online]

Available at: <https://www.transparency.org/cpi2015>

[Senest hentet eller vist den 31 maj 2017].

Vanclay, F., 2003. *International Principles For Social Impact Assessment*, s.l.: s.n.

Vanclay, F., 2015. *Social Impact Assessment: Guidance for assessing and managing the social impacts of projects*, s.l.: International Association for Impact Assessment.

Visit Denmark, u.d.. *Mest besøgte attraktioner i Danmark*. [Online]
Available at: <http://www.visitdenmark.dk/da/denmark/attraktioner/mest-besogte-attraktioner>
[Senest hentet eller vist den 26 maj 2017].

Visit Mariagerfjord, 2014. *Oplevelser*. [Online]
Available at: <http://www.visitmariagerfjord.dk/danmark/hvad-kan-du-opleve-mariagerfjord>
[Senest hentet eller vist den 26 maj 2017].

Walley, P., 2013. Stakeholder management: the sociodynamic approach. *International Journal of Managing Projects in Business*, 6(3), pp. 485-504.

WHO, 2017. *Health Impact Assessment (HIA)*. [Online]
Available at: <http://www.who.int/hia/about/defin/en/>
[Senest hentet eller vist den 4. maj 2017].

Aalborg Kommune, u.d.. *Sundhedspolitik 2015-2018*. [Online]
Available at: <http://www.e-pages.dk/aalborgkommune/1258/html5/>
[Senest hentet eller vist den 25 maj 2017].

Aalborg Universitet, u.d.,a. *Faggruppen for Folkesundhed og Epidemiologi*. [Online]
Available at: [http://vbn.aau.dk/da/organisations/faggruppen-for-folkesundhed-og-epidemiologi\(cde552c3-aa18-4aec-a35b-e11b2c092b5e\).html](http://vbn.aau.dk/da/organisations/faggruppen-for-folkesundhed-og-epidemiologi(cde552c3-aa18-4aec-a35b-e11b2c092b5e).html)
[Senest hentet eller vist den 9 maj 2017].

Aalborg Universitet, u.d.,b. *Folkesundhedsvidenskab*. [Online]
Available at: <http://www.aau.dk/uddannelser/kandidat/folkesundhedsvidenskab>
[Senest hentet eller vist den 9 maj 2017].

Bilag 1

Interviewguide

Temaer	Støttende spørgsmål
Generelt	<ul style="list-style-type: none">- Hvad arbejder I med? Hvad er jeres relation til sociale konsekvenser
Hvad er sociale konsekvenser?	<ul style="list-style-type: none">- Hvilke sociale konsekvenser vurderes i VVM? Lykkedes det? Hvilke udfordringer er der?- Hvordan vurderes de sociale konsekvenser?- Går I ud over lovgivningen og overholde grænseværdier?- Hvordan kan man vurdere, hvad der er væsentligt/ikke væsentligt inden for sociale konsekvenser? Og hvem kan vurdere det?
Hvem har viden om sociale konsekvenser?	<ul style="list-style-type: none">- Hvis I skal vurdere sociale konsekvenser, hvilken viden har I så behov for til dette?- Hvem inddrager I i dag til vurdering af sociale konsekvenser? Hvem kan i forestille jer, at inddrage fremover?- Hvor får I viden fra? (Databaser, tidligere erfaringer etc)- Bruger I kun målbar viden?- Hvordan kan kvalitativ viden benyttes i VVM? (Er det mest den indledende proces?) Hvordan kan viden fra borgere benyttes?- Hvordan kan man understøtte den kvalitative viden fra eksempelvis borgere? (hvis de ikke mener den type viden kan bruges)- Vi har valgt at lave en gennemgang af kategorierne, men med en uddybning af Helbred og velbefindende. Hvilken viden mener I, der er behov for at vide mere om?- Hvem kunne komme med det viden, og hvad kan de bidrage med?- (Vi har tænkt os at undersøge det i form af SKV, HIA og Henrik Bøggild, andre forslag?)- Hvordan kan disse aktørers viden bruges i VVM'en?- Hvordan bringer i det nye sundhedsbegreb ind i VVM? Er der nogle nye fokuspunkter, andre personer?
(Perspektivering: Sociale konsekvenser i VVM?)	<ul style="list-style-type: none">- Hvilke sociale konsekvenser skal med i VVM og hvilke skal inddrages tidligere?- Hvordan skal inddragelse af sociale konsekvenser foregå?- Hvordan kommer sociale konsekvenser ind i scoping?- Hvordan får man sociale konsekvenser ind i VVM i højere grad?- Hvad er udfordringer med at integrere sociale konsekvenser i VVM?- Hvordan skabes der mere samarbejde på tværs af faggrupper?

Bilag 2

Referater af interviews

https://drive.google.com/open?id=0B_ZAFXgYG8keklHdmJNZjBkRzg

(Kopier link direkte ind i browser)

Bilag 3

E-mailkorrespondancer

https://drive.google.com/open?id=0B_ZAFXxgYG8kaGxVM3JUMVJabWM

(Kopier link direkte ind i browser)